

»Vor diesem mächtigem und unaufhörlichen Vorüberfluten zum Kampf werden alle Werke nichtig, alle Begriffe hohl gegenüber der Äußerung eines Elementaren, Gewaltigen, das immer war und immer sein wird, auch wenn es längst kein Menschen und keine Kriege mehr gibt«

ERNST JÜNGER (*Der Kampf als inneres Erlebnis*, 1922)

»Neon on my naked skin
passing silhouettes of strange illuminated mannequins«

ALPHAVILLE
(»Big in Japan«, 1984)

»Anyone who thinks that they know what's going on hasn't been paying attention«

(Engelsk major på pressbriefing i krigets Bosnien)

*Peter Englund
Spiegelscener*

BONNIERS JULBOK 2006

Detta är inte en bok om fyra krig.

Detta är en bok om personliga upplevelser av fyra krig, gjorda under reportageresor för Expressen och Dagens Nyheter mellan 1991 och 2005. Den innehåller delar av artiklar som tryckts i dessa tidningar samt texter som det aldrig fanns plats att trycka – eller som helt enkelt var för personliga.

Boken innehåller en del mindre kända termer och förkortningar, främst av militär natur. Förklaringarna återfinns i en särskild avdelning längst bak.

Peter Englund

PETER ENGLUND
SPEGELSCENER

MINNESFRAGMENT
FRÅN FYRA KRIG

*Till Paul Hansen
för de resor vi gjort och för de
som ännu återstår att göra*

I EKOKAMMAREN
(KROATIEN 1991)

I

Det var kallt och soligt och tre veckor kvar till jul. När vi kom till platsen var striden sedan länge förbi. Följande hade hänt. Ett pansarförband ur den jugoslaviska armén hade tänkt bryta sig ut ur sin blockerade förläggning. I en lång ringlande orm av cirka 30 stridsvagnar hade de dånat iväg söderut, i ett desperat försök att nå de egna linjerna en halvmil bort. De körde rakt genom ett kroatiskt minfält utan att låta sig hejdas, vidare på den slingrande vägen. Vid byn Belajske Poljice tog det dock stopp.

Landskapet var kuperat; bebyggelsen följde vägarna nere i de öppna dalsänkorna; kal, avlövad skog klädde de branta åsarna. Från en ställning 200 meter upp på en sluttning öppnade kroatiska nationalgardister eld med raketgevär. En av vagnarna i tåten var en gammal T-34. Den försökte backa ut ur faran, men träffades av en projektil i den högra sidan av tornet. Det var en granat med riktad sprängverkan, vilken i enkelhet fungerar så att den skapar en koncentrerad stråle av smält metall som skär genom pansarplåten. Här hade skottet gått rakt in i ammunitionen, som detonerat med en sådan kraft att tornets bakända fläkts upp. Den brinnande vagnen hade dock av rena farten fortsatt att rulla bakåt ett tiotal meter, rakt genom ett stängsel av hönsnät invid ett litet garage, med de avhäktade larvfötterna i långa korviga strängar efter sig. Besättningen på fem man torde ha dött inom ett par sekunder.

Via det lutande frontpansaret klängde jag upp på tornet. Hela fordonet gav från sig en stank av olja, kordit, smörj-

medel och bränt gummi. Samt en svag doft av något som jag då ännu associerade med vidbränd falukorv.

Jag lyfte på befälhavarens lucka.

II

Frågan är den klassiska, som alla resenärer förr eller senare ställs inför: »Vad gör jag här?« Ofta finns där flera svar; både i meningen att motiven kan vara flerfaldiga, och i meningen att man kan ha ett motiv som man anger för andra, och ett annat man håller för sig själv. Nu till sanningen.

Både där nere, och i det jag senare skrev, utvecklade jag ett avsevärt patos. Inte minst över det ointresse som kriget i Kroatien mötte hemma i Sverige. Som faktiskt *VAR* upprörande. »Varje vecka skickar jag hem bilder från massakrer«, hade en tysk TV-journalist sagt till mig, när vi suttit där, i Bar Diana i Zagreb under de fula lampkronorna gjorda av hoptvinnade hjorthorn, »men bolaget använder dem inte. Det är ingen som vill se sådant.« Han gjorde en uppgiven gest med händerna. Den mörka baren utglesade skaror av journalister och krigsgruppies (och prostituerade) bar syn för sägen. CNN hade ett helt våningsplan för sig själva — de olikfärgade sladdarna gick i krumbukter från rum till rum — men deras ståuppare, Rick Salinger, ville därifrån. Inte trots, men tack vare striderna. (»He hates fighting«, anförtrorde mig hans mörkhåriga scripta.) Och nu skulle också tysken åka hem. Varför våga sitt liv för nyheter som alla bara struntade i?

Egentligen var det något märkligt detta, att ett storkrig inne i Europa möttes med en sådan förströdd likgiltighet — en förlorad landskamp i ping-pong föste utan större möda Kroatien ut ur det mediala synfältet. Varför? Till dels för att konflikten uppfattades som svårbegriplig, vilket egentligen bara var kod för att den inte fyllde medias

dramaturgiska krav. Vem var hjälte och vem var skurk? Vem var offer, vem gärningsman? Vem bar vita hattar och vem bar svarta? Dessutom gick det inte att slå ideologiskt mynt av konflikten, som snarare tycktes trotsa gängse ideologiska kategorier.

Och visst är det lätt att bli förbannad och äcklad, när man vallas runt i en sjuksal, där det ligger barn, stympade av granatsplitter, brända av bomber — allt medan Fred Flinta rullar ljudlöst på den väggfasta TV:n. Citat ur mina egna anteckningar: »tvättade kroppar/gapande sår/blottade benpipor/muskler...«

Ändå var det inte ilskan över sådana gräsligheter som fått mig att åka ned. Motivet var betydligt enklare än så. Och långt mindre hedersamt. Jag ville se ett krig.

III

Inne i den svartbrända vagnen var allt ett virrvarr av vriden metall. Jag klättrade ned. Männerna som dött där hade blivit effektivt kremerade — i dessa slutna utrymmen blir hettan snart mycket hög —, men där fanns ännu rester. När jag klängde ned på durken satte jag min handskbeklädda näve på ett krasande något som såg ut som ett bröstben. Längre ned skymtade en del av en ryggrad.

Jag gjorde ett försök att få loss en nersvärtad och böjd Kalasjnikov; i mina ögon såg den ut att vara en utmärkt souvenir. (Detta var mitt första krig, och jag tänkte ännu mycket på sådant.) Vapnet var dock alltför inflätat i det vitsotiga plockepinn som nu återstod av stridsvagnens inredning för att det skulle vara möjligt, hur jag än ryckte. Dessutom började några i mitt sällskap titta ned och undra vad jag egentligen höll på med, så jag klängde upp igen, ut ur denna 32-tons kista av stål.

Det var en kall och klar eftermiddag, solen stod låg på himlen, och jag minns att den finske radiojournalist som

följt oss till det här frontavsnittet tittade upp på mig som vore jag en idiot. Vilket jag förmodligen också var.

IV

Vår guide hette Guran, en 26 år gammal nationalgardist med långt hår. Han bar den sedvanliga kamouflageuniformen med en viss stilsäker nonchalans: blå basker, en stor automatpistol på höften, det senaste numret av *Time* uppstickande ur sidfickan. Som de flesta i det kroatiska nationalgardet NZG var han inte yrkesmilitär. Hans civila arbete var kemist, med inriktning på miljöfrågor. Men det var fjärran för honom nu. Hans bästa vän hade mist sitt liv i ett flyganfall för en månad sedan och »att i ett sånt läge diskutera om någon kommer att dö av vissa luftföroreningar om 20 år känns fånigt«.

Vi pratade om vad som hänt med och i vagnen. Han grimaserade och kunde inte låta bli att beklaga de dödade människors öde.

En bit bort, invid en trafikskylt som varnade för en farlig kurva, stod vrak nummer två. En olivgrön T-55. Den hade också försökt backa bort, men fått en träff i motorn och blivit stående i lågor.

Det som slår en när man ser ett slagfält är framför allt en sak: det är skräpigt.

Runt de här vagnarna låg en myckenhet med skrot: vattendelar, en fransig glasfiberantenn, klibbiga matransoner, en vattenflaska som smält i elden, papper, tomma lådor, exploderad ammunition, sotiga tomhylsor i mängder, lössprängd optik, klädtrasor. Jag bläddrade i en fuktig och bågande skrift. Det var en lärobok i biologi.

V

Allt som allt hade fyra stridsvagnar förstörts i Belajske Poljice. Sedan hade arméförbandet vänt om. Rasande som

ett sårat urtidsdjur hade kedjan med skjutande stridsvagnar rullat in på en annan väg. Människor som råkat komma i dess bana hade dödats. Striden pågick i två, tre dagar. I sin blinda jakt på en öppning i de kroatiska linjerna bokade kolonnen än hit, än dit på de krokiga vägarna. De flesta stridsvagnarna blev utslagna.

Vi åkte vidare i vår lilla röda bil, passerade en by där pansarfordonen rullat fram.

Förstörelsen var bitvis häpnadsväckande: svärtade väggar perforerade av kulhål, inrasade tak, bortsprängda husgavlar där trävirke och delar av möblemanget hängde ut på trekvart, som inälvor; utblåsta fönster med rivna gardiner som fladdrade i vinden; svarta trädstammar ärrade av splitter. Djupa spår efter larvfötter gick ned i diken, upp genom prydliga villastaket, över trädgårdstäppor. Några personbilar låg vridna och trasiga invid vägen.

Braket och dunsarna från handeldvapen och artilleripjäser svävade hela tiden i den gråkalla luften. Till det kom det ljud som ekade i alla de där tomma byarna runt frontlinjen, nämligen kacklet av höns som sprätte runt i spillrorna. Någon gång hördes det klagande brölet från kor, instängda och övergivna i sina bås. I ett hus stod en måltid ännu framdukad i köket.

Det var kallt och soligt. Några människor såg vi aldrig.

VI

En viss överklighetskänsla smög sig på under färden genom den ena tomma byn efter den andra. Parad med upphetsning. Det här var sådant som jag bara sett på film, i de hårt klippta, svartvita dokumentärer om världskrigen jag slukade som pojke; eller på TV, i nyheternas lika hårt klippta rapporter från Vietnam eller Mellanöstern. Det var en känsla som infann sig rätt ofta. Just det här frontavsnittet låg bara en dryg halvtimmes bilväg söder om

Zagreb. Det dova mullret från den jugoslaviska arméns tunga artilleri hördes ända in till förörterna, och när jag sent på kvällen öppnade mitt fönster på det höga Hotell Intercontinental, punkterades horisonten då och då av blixtar, ljus, flammor.

Vukovar hade just erövrats av den jugoslaviska armén. Vi hade alla sett bilderna på en fullständigt sönderskjuten stad, och hela tiden möttes man av märkliga och förvirrade historier om de mord, övergrepp och massavrättningar som skulle ägt rum i samband med stadens fall, om kroppar som slängdes i Donau med uppskurna magar så att de inte skulle flyta upp, etc. Mitt akademiska jag gjorde sig här påmint, och jag behandlade dessa berättelser med ett slags överlägsen skepsis, docerade om källkritik. Efteråt visade de sig förvånansvärt ofta stämma.

I själva Zagreb var dock kriget märkligt frånvarande. För mig framtonade staden då som ett slags balkanskt Prag trafikerat av kornblå spårvagnar, där ett yngre, närvare jag noga noterade att reklamen var den samma där som hemma — Coca Cola, Benetton —, bilarna likaså — Golf, Mercedes, Renault, SAAB. Staden var inte mörklagd och trafiken var livlig. (Det som verkligen stack av var att folk parkerade sina fordon varsomhelst, hursomhelst, helst uppe på trottoarerna. Och att det även gick att köra hur fort som helst ute på vägarna. Alla trafikregler var liksom satta på undantag, såsom varande en onödig fredstida lyx, kan man tänka.¹ Affärerna hade just börjat julslylta och discon och ineställen som Café Paris och Hippodrome höll öppet. Dock gick det att se många flyktingar. På vårt hotell fanns runt 300 av dem, nyanlända just från Vukovar: det var mödrar med nyfödda barn, unga flickor i jeans och punkfrisyr, gamla män med enkla kläder och bittra ögon. (Inga män i vapenför ålder. De var antingen döda, tillfångatagna eller kvar vid fronten.)

Just de här flyktingarna var nyanlända och när man trängde sig förbi dem nere i lobbyn kände man hur deras kläder gav ifrån sig en underlig blandning av vedrök och intorkad svett. En berusad fransk journalist i skrikig tweedkavaj klagade: »Det här är inget fyrstjärnigt hotell längre. Det är ett flyktingläger.«

Det nattliga krypskytte som tidigare gjort staden osäker hade nästan slutat helt — under nätterna hördes bara enstaka skottsvalvor. Även flyganfallen hade avstannat, men faran var inte över. På hotellet fanns det artigt formulerade anslag som varnade för att använda hissen under flyganfall. Överallt var källarfönstren barrikerade med sandsäckar och alla större glasfönster var tejpede i kryssmönster för att minska splitserverkan om en bomb skulle falla. Och den natt vi själva anlät till Interconti, hade den sandsäcksklädda entrén till hotellet motsvarat mina egna rätt barnsliga förväntningar på hur det borde se ut i en stor stad med kriget blott en halvtimme bort.

VII

Förvisso var kriget en materiell katastrof. Detta är ett trivialt påpekande; det är alla krig. Samt en mänsklig dito; som alla krig. Någon berättade att det var främst de unga och oerfarna som dog där ute vid fronten. På trapphusets vägg i den byggnad i Zagreb där den paramilitära högerorganisationen HOS höll till, satt rad efter rad med svartkantade dödsannonser över nyligen stupade. Födelseåren gick för det mesta i samma intervall: -71, -66, -68, -72, -64, -71, -73, -72, -69, etc. Samtidigt var det inte sällan de gamla som dödades i massakrerna. De dröjde ofta kvar i sina hem när alla andra flydde, som vore kriget ännu en obegriplig naturkatastrof som det bara gällde att vänta ut. Men när chetniks gjorde sin entré, blev dessa kvardröjande inte sällan nedgjorda på fläcken — vid de massakrer som

förekommit i Skabrnje och Nadin några veckor tidigare var också de allra flesta dödsoffren åldringar.

Ruinerna i landskapet är en sak — de går att bygga upp. Ruinerna i huvudet är något helt annat. De dröjer ofta kvar i generationer. Krig brutaliserar och föder rakt tillskurna förenklingar. Kroaternas omdömen om serberna var redan entydiga: »de är inte kloka«, »20% av dem är galningar«, »de är inte normala människor«. Jag hörde en välutbildad kvinnlig läkare försöka sig på en rasbiologisk explikation: »Allt började på medeltiden, efter att ha förlorat sina bästa män på slagfältet vid Trastfälten tvingades de serbiska kvinnorna gifta sig med zigenare; därför har serber mörkare skinn.« Den kroatiska TV:ns rockvideoliknande propagandasnuttar skildrade serberna som små och fula. Och för var dag som kriget gick vidare och de flaggklädda kistorna och skräckhistorierna fortsatte att strömma in från fronten så fylldes den på, reservoaren av skräck och hat. Den onda cirkeln snurrade på i sin banalitet: minnet av övergrepp — verkliga eller inbillade — födde skräck som födde övergrepp som födde ny skräck som födde nya övergrepp, osv. Eller som en kroat sade till mig: »Det går inte att vända tillbaka nu, inte för någon sida. Det har runnit alldeles för mycket blod för det.«

Detta var i december 1991, och tal gick om att kriget kunde spridas till Bosnien.

VIII

Strider fortgick på i stort sett vartenda frontavsnitt. Och det var kroaternas motståndare som provocerade, pressade på, anföll. Platser som Podravska Slatina, Vincovci, Nova Gradiška, Sisak, Karlovac, Gospić, Zadar och Dubrovnik utsattes mest hela tiden för artillerield. Här lades ett mönster som senare kom att upprepas i Bosnien. Syftet var ofta rent terroristiskt. Genom en tämligen slump-

mässig beskjutning av olika städer och samhällen ville man uppenbarligen skrämma den kroatiska civilbefolkningen på flykten, för att sedan kunna ta över själva. Eller så gjorde man det bara för att man kunde.

Det faktum att kroaterna var pressade, gjorde det dock lätt att arbeta. Kroaternas presstjänst var effektiv och snabb, enkelt tillgänglig i ett rum på nedervåningen på Interconti, bemannad av unga smarta människor med utmärkta kunskaper i engelska. Ofta var det bara att peka på kartan vart man ville åka, så ordnade de det. »No problems«.2

I december 1991 rasade de hårdaste striderna runt Osijek. Strategerna på Bar Diana ansåg att detta var serbernas nästa stora mål, nu när det näraliggande Vukovar just fallit. Staden befann sig i en ficka, med serbiska förband på tre sidor. En morgon när jag kom ned i presscentrat var stämningen tryckt, för under den gångna natten hade kroatiska styrkor tappat ett viktigt stycke terräng strax öster om staden. På TV gick det att se bilder på perfekt grupperade luftkrevader över ett fält invid några höghus. Jugoslaviska stridsvagnar hade nått förorterna. Möjligen innebar detta att slutstriden om Osijek inletts. Måne stod vi inför ett nytt Vukovar, med allt vad det innebar av mordiska gatustrider, stora civila förluster och — ytterst — ännu en massfördrivning?

Jag ville åka till Osijek.

En engelsk reporter avrådde: »Varför det? Det går inte att jobba där, det finns inga telefoner som fungerar«. Vår fotograf, som redan visat tecken på högggradig nervositet, ville inte alls. Han lade sig sjuk på hotellet. Jag gick upp till hans rum för att låna en av hans kameror. Han öppnade i kalsonger, gav mig en snabb instruktion. Sedan satte jag mig i vår blåa SAAB, tillsammans med vår fixare och en guide, och åkte iväg.

Det var kallt och soligt.

Jag var där av det enkla skälet att jag ville se ett krig. Detta hycklas det om. Alla som åker frivilligt till någon annans krig, drivs av sådana här mörka motiv. Åtminstone till del. Och det spelar ingen roll om man är journalist eller hjälparbetare eller FN-soldat. För att citera Anthony Loyd, som skrivit bäst om fenomenet: »In the final analysis they all want the same thing, a hit of the action, a walk on the dark side. It's just a question of how slick a cover you give yourself, and how far you want to go. If you find a cause later then hold on to it, but never blind yourself with your disguise.« Bland folk i branschen är det en gemensamt vårdad hemlighet, detta med kriget som kick.

Jag ville se ett krig, och det som pågick i Kroatien var det bästa som bjöds för tillfället.

Kopplingen till Expressen var givetvis nyckeln. Jag mötte Per Svensson på en fest anordnad av kulturredaktionen. Han hade redan varit nere för tidningens räkning, och berättade att han skulle återvända. Jag erbjöd genast mina tjänster, försökte sälja in dem med hänvisning till min militära utbildning, arbete i underrättelsetjänsten etc. Han lovade att återkomma.

En tid senare landade jag på Arlanda, solbränd men trött, efter en resa till Kanarieöarna med familjen. (Gustav var tre år gammal, Karl hade just fyllt ett.) I ankomsthallens högtalare tillkännagavs att ett meddelande väntade. Det var från Expressen. De ville skicka ned mig. Jag skulle åka piggyback på Per och hans fotograf; de skulle dagsrapportera; min vaga uppgift var att skriva »en längre text« om kriget.

Jag tyckte det var ett perfekt upplägg. Anki var mörk och bekymrad, hade genomskådat mig även på denna punkt, men hon förbjöd mig ändå inte att åka, vilket jag

var ytterligt tacksam för. I ett försök att lugna henne talade jag om de relativa riskerna, rapade halvsmält statistik, men hon viftade undan detta, när vi sent en kväll satt och diskuterade saken i köket i vårt nya parhus, efter det att pojarna somnat på övervåningen. Jag minns hennes ord. »Kanske är det inte så farligt där nere, som du säger, men«, invände hon, »tänk om du får smak för det?«

Taxin kom tidigt en grådisig morgon. När jag satt mig i den och den började rulla, tittade jag bakåt och såg då Karl stå i köksfönstret, naken. Han vinkade.

Det var ett förfärligt ögonblick. Ett av de värsta i mitt liv.

Jag frös fast där i baksätet, visste inte vad jag skulle ta mig till. Skulle jag ropa stopp till taxichauffören, ta min gröna militärväska, och strunta i alltihopa? Än idag har jag svårt att tänka på detta, skriva om detta. Jag vet också att ni mina barn kommer att läsa det här själva, någon dag. Det enda jag hoppas på är att ni inte dömer mig för hårt.

Då var jag drabbad av den riktigt stora kärleken, den som uppstår när man blir förälder och — inte sällan till sin egen förvåning — upptäcker hur himlastormande den kan vara, oegennyttan, upptäcker den gränslösa lycka som ligger i att finnas till för någon annan. Både när vi blir förälskade och när vi skaffar barn förläggs världens mitt för en gångs skull utanför oss själva. Den romantiska kärleken är dock svår. Det handlar nämligen alltid om något villkorat. (Vilket givetvis är ett av skälen till dess bräcklighet.) Detta i motsats till den kärlek man utvecklar till sina barn. För det är inte minst det ovillkorliga i de känslorna som gör föräldrskapet till en så fullständigt omtumlande, omskakande, omvälvande upplevelse.

En natt den hösten hade jag drömt att en av pojkarna

dött — oklart vilken. I drömmen står jag i ett skumt rum inför en tom säng, ännu varm. Varpå jag börjar gråta, och fattar beslutet att bli galen. Det var det enda svar jag kunde tänka mig som stod i rimlig proportion till förlusten. Jag vaknade också strax, vild och tårögd, rusade upp. Till min lättnad kunde jag konstatera att den tunna men hårda hinnan till drömmarnas parallellvärld ännu var intakt.

Den fantasin handlade om att de skulle berövas mig. Det var först i detta ögonblick, när jag såg Karl i fönstret, som jag fick en glimt av insikt av vad det var som jag faktiskt gav mig in på. (Risken att bli dödad hade jag fram till denna punkt med stor och eftertrycklig naivitet behandlat som en abstraktion.) Nu handlade det om att jag skulle kunna berövas dem. Och det var som om jag trott att detta skulle vara enklare. (Ni vet: där jag är, är inte döden, där döden är, är inte jag.) Men så var det givetvis inte. För däri låg en skuld omöjlig att hantera.

Det var verkligen ett förfärligt ögonblick. För någon sekund skådade jag ned i avgrunden, och det jag såg där var för ohyggligt för att ens överväga. Så jag vände bort blicken. I skräck.

TVÅ timmar senare satt jag på planet.

XI

Som sagt: jag visste mycket litet om kriget och vad det handlade om. På flyget ned till Wien — alla flygplatser i Kroatien var stängda på grund av striderna — satt jag och tuggade i mig artiklar och klipp, delvis i smyg samt i en ursinnig takt; som vore detta fråga om ännu en tenta på universitetet.

Visst var jag orolig.

Jag var rädd för det som väntade, rädd för det jag skulle få se, rädd för att bli skadad, rädd för att dö. På planet såg jag ett färgfoto i en tysk veckotidskrift. Det föreställ-

de den döda besättningen på en nedskjuten helikopter. Kroppen närmast kameran var till stor del förtärd av elden, benen skrumpna och nästan helt förkolnade, resten av överkroppen svartnad och bränd. Av någon slump hade dock den övre delen av huvudet undgått lågorna. Ned över pannan låg en tunn och mycket välkammad lock, av det slag som går att se på medelålders män som börjat bekymra sig för håravfall. Jag minns ännu den där locken. Den var så rörande. Ingen som väntar sig att dö, står och kammar sig sådär noga. Nästa tanke kom omedelbart: Ingen väntar sig att dö. Över huvud taget. Punkt.

Men framför allt var jag rädd för att bli rädd.

Det finns inget sätt att förutse hur man kommer att reagera, när man för första gången hamnar i en sådan här situation. Det har inte med ens bakgrund att göra, inte heller med ålder eller kön.³ Det är något som finns där i en, och man kan gå ett helt liv utan att förnimma det, utan att få det prövat.

»Prövat«, ja. Se där ett av de mörka motiven.

Kanske levde jag bara ut ett slags kompensatorisk fantasi? Jag är uppvuxen i en militärstad i norr, i ständig väntan på den stora katastrofen. I vårt trapphus hängde ett anslag om vart vi skulle ta vägen om kriget kom — för då skulle den lilla staden tömmas, försvinna. Men där fanns mer. Som barn var jag inte sällan rädd och ängslig, skygg för mörkret, ofta plågad av mardrömmar. Sämst av alla att klättra i träd. Vågade inte. Blev alltid kvar på de lägsta grenarna. Hur banalt metaforiskt är inte det?

Så när vi gjort vår första färd till fronten hade jag huttat, fylld av rädsla just för min egen rädsla. Och när jag så fått uppleva att jag faktiskt inte var vidare rädd, trots braket och smällarna och spårljusen, hade jag fyllts av en varm, jublande känsla, som om jag just uträttat något stort. Det finns heller ingen fylla som motsvarar adrenalinets vita

rus. Kanske kan effekten liknas vid viss typ av centralstimulantia. Kicken kommer omedelbart, på bråkdelen av en sekund; man hör bättre, ser skarpare; färgerna blir renare; tankarna snabbare, och fler. Även om man är utmattad intill illamående, plötsligt WOM skjuts man i en adrenalinetts vattenrutschbana rakt genom hela trötthetslandet, och kommer ut på andra sidan i en ny, kall, kristallklar värld. Allt går både mycket snabbt och mycket långsamt. Och efteråt följer så den närmast post-coitala utplaningen.

Jag minns det så väl. Fronten låg bakom oss och vi var på hemväg mot Zagreb. Bilen körde fram genom ett glest snöfall och på den knastriga bilradion sjöng Bob Dylan »Lay, Lady, Lay«. Den nedåtgående solen berörde horisonten som en orangefärgad bubbla, värmen i bilens kupé mötte värmen i mitt inre.

Jag var lycklig.

(Jag läser detta och ser hur gräsligt det verkar. Kanske borde jag stryka bort det? Hyckla lite till. Och fylla det uppkomna tomrummet med mer patos — både verklig och spelad —, pumpa det fullt med de vanliga adverbena, de nötta adjektiven.)

Det var först årtal senare, när jag hamnade i en situation fylld med verklig, förlamande dödsångest som jag begrep att det jag varit med om den där decemberdagen i Kroatien, inte handlade så mycket om brist på rädsla som en annan brist. Kanske samma brist som fått mig att fatta beslutet att åka ned. Nämligen brist på fantasi.

XII

Morgonen vi åkte till Osijek hade jag haft min första spegelscen. Det har blivit några till sedan dess.

Platserna har skiftat: Kroatien, Bosnien, Afghanistan, Irak. Situationen har alltid varit densamma. Under dagen väntar något ovanligt riskfyllt. Jag tvättar mig, som varje

morgon. Skärskådar mitt ansikte och dess förändringar, noterar hur en ny man håller på att träda fram genom ansiktet på den föregående, som varje morgon.

En spegelscen rymmer dock ytterligare ett moment, som går utöver all vardag, nämligen tanken att detta kan vara sista gången jag ser mig själv. Kvällen innan hade jag ringt hem, talat med Anki över en dålig ledning, lugnat henne. Så gav hon luren till Gustav. Kontrasten mellan hans röst och den verklighet jag just då befann mig i var *för* stor. Efteråt satt jag där in till själen skakad på hotellrummet, med telefonluren dinglande i handen.

På morgonen såg jag alltså mig själv i spegeln och ställde den första frågan: »kommer jag dö idag?« Och sedan följdfrågan: »hur kommer det i så fall att gå till?«

För det var ett smutsigt krig, vilket också nyhetsfolket fått känna av. När vi kom dit hade 23 reportrar dödats på ett knappt halvår, vilket stod att jämföra med de två som året innan mist sina liv under Gulfkriget. (En av journalisterna på vårt hotell blev skjuten bara någon dag efter det att vi kommit ned.) Man avråddes starkt från att ha pressskyltar på bilarna: det ökade bara sannolikheten för att man skulle bli beskjuten av chetniks. Och blev man tillfångatagen av några andra än jugoslaviska armén skulle man se till att genast slänga presslegget.

Det var också två bilder som blinkade till i mitt huvud, när den där andra frågan väcktes. Den första föreställer någon som ligger i ett dike, efter att ha skjutits i huvudet på nära håll med en Kalasjnikov, och skallen är så där märkligt kantig som den ofta blir av närskott med ett så kraftigt vapen, för skallbenet slås i bitar av kulans energi men hålls ändå ihop, som i en påse, av huden. Den andra föreställer en krevadsotig människa utan underkropp, med hela det rödglansiga tarmpaketet hängande som en jättelik moderkaka ut ur det uppsnittade underlivet. Och man

kommer på sig själv med förhoppningar att om det nu skall ske, så låt det ske snabbt. Och snyggt.

Där var alternativen. Kula eller granat.

Den fanns en tredje fråga också. Den var inte aktuell. Inte den här gången.

XIII

Vägen gick genom det platta och bördiga Slavonien, förbi gultorra majsåkrar, tomma vingårdar, och avmejade fält prydda med toppiga höbalar, genom oändliga radbyar som ibland gick över i varandra. Sträckan Zagreb–Osijek är 28 mil lång, och under ungefär halva resan löpte man risk för att råka ut för bakhåll från chetniks eller beskjutning från artilleri. (Kula eller granat?)

Stämningen i bilen var ansträngd medan vi blåste fram i 150–160 kilometer i timmen. Vår guide, John, en amerikan med kroatisk bakgrund, var stundtals mycket nervös. Landskapet yrde förbi men det gick ändå alltför sakta. Som ett memento såg vi flera pågående begravingar, för detta var en söndag. På vissa ställen syntes sotiga, övergivna fordon eller döda djur. Husen vid sidan av vägen åkte bara zomzomzomzom förbi.

Strider pågick inte bara runt Osijek, utan även längs den väg vi åkte på, som serbiska förband då försökte skära av. Hårdast runt Podravska Slatina.

Mekaniskt strök John sitt lilla skägg med tummen och pekfingeret. När vi tog en pisspaus i solskenet smällde det till. Först längre bort. Sedan betydligt närmre. »Oh, fuck«, sade John. Vi snubblade alla tillbaka in i bilen och åkte iväg med en rivstart. Vi passerade vägspärrar, visade våra leg, viftades vidare. I en by kom en grönklädd soldat aggressivt utrusande mot oss, hejdade oss med fåktande armar. »Oh, fuck«, sade John. »Oh, fuck«, ekade jag. Chetniks? Nej, bara en kroatisk soldat som ville ha lift.

Vi stannade till i Bjelovar och tog oss en titt på en armékasern som stormats. Fasaden var fullpepprad av träffar: kulsprutor, granatgevär, 20 mm akan. Spåren antydde en hård strid. I den tomma, hålstungna vaktstugan satt små dekaler med Roxette och Dr Alban. En bit bortanför Bjelovar mötte vi en kolonn fordon från det kroatiska nationalgardet. Det var en märklig syn. Kroatiska röd-vit-blå flaggor som slog i vinden, ett och annat militärfordon, många i hast ommålade lastbilar i olika storlekar och former, civila bussar märkta med bokstäverna »NZG« i flaggande brun tape; och sist en lång svans av civila personbilar fulla med uniformerade gardister — de sistnämnda hade uppenbarligen tagit sina egna bilar till kriget, och var nu på hemväg.

Färden gick vidare genom det platta, intetsägande landskapet. Vi passerade Podravska Slatina i ursinnig hastighet. John strök sitt skägg, oroade sig över vädret. Snö hade varit bättre. Detta var för fint. För soligt. Man kommer att kunna se oss på långt håll. Samtidigt kunde vädret locka annars frusna chetniks att hitta på något. John pratade sig genom sin oro, sade att han ångrade att han inte åkt hem, etc. Ju närmre vi kom Osijek, desto glesare blev trafiken. Samtidigt började mumlet av artillerield att leta sig genom motorns buller. Samtalen i bilen dog sakta ut. Det var som om vi färdades in i ett vacuum, förbi fler gultorra majsåkrar, fler tomma vingårdar, fler hus som bara passerade zomzomzomzom; som vore allt en loopande bakgrund som man kan se i billiga tecknade filmer. Så blev körbanan allt krokigare, landskapet mer kuperat. För varen vägböj spände jag mig inför det som väntade, fruktade att se tomheten förvandlad till grönklädda gestalter med höjda vapen. Tomma vägar är farliga vägar.

Där. En blåvit vägslykt. Osijek.

Via en lång, rak allé körde vi in i staden.

Osijek var en stad av Uppsalas storlek, men huvuddelen av de 160 000 innevånarna hade redan övergett orten, som stod under hård press. (Alla visste hur det gått med Vukovar. Och med dess försvarare.)

Staden var innesluten från tre sidor av den jugoslaviska armén, som besköt den mer eller mindre intensivt dygnet runt. Natten innan hade armén hamrat på med stalinorglar och tidigare hade granaterna slagit ned i staden i en takt av cirka 2 i minuten. När vi tog oss in i Osijek hade 560 civila dödats och runt 3 000 sårats. Vi körde genom de fula industriområdena i stadens utkant, kom in i centrum, som faktiskt var rätt vackert. Arkitekturen bar drag av habsburgskt 1800-tal.

Stämningen var överklig.

Det fanns knappt en byggnad som inte hade stora gapande hål efter direkträffar eller hade fasaden ärrad av splittr. De röda spårvagnarna hade sedan länge slutat gå. Sönderskjutna bilar stod på snedden mitt i gatan. Överallt syntes sandsäcksmurar och hus barrikaderade med tjocka trästockar.

Gatorna var tomma.

Ingen rörde sig uppe i dagsljuset utan att ha ett mycket gott skäl och de få som ändå fanns där halvsprang för det mesta, tätt tryckta intill husväggarna. De flesta var soldater, men jag såg också en medelålders kvinna i pälsmössa hasta fram med fullastade matkassar och en underligt joggande gång. En liten flock av herrelösa hundar drog fram mellan husen.

Vår bil körde runt ett hörn, studsade krängande upp på trottoaren, stannade. Framför oss låg domkyrkan. Marken var täckt av röda tegelfragment från granatträffar.

Vi rusade ut.

På något underligt vis förstärktes min egen känsla av osäkerhet av den vassa kylan och den höga, rensopade himlen, som hotade att brista vilken sekund som helst.

Största faran kom från stridsvagnsgranaterna — jugoslaviska armén stod så nära att deras T-55:or kunde skjuta över hela staden. Vanliga granater annonserar sin ankomst med ett skarpt susande ljud 2–3 sekunder innan de slår ned. Och även om det är svårare att beräkna faran just i bebyggelse — en stads husväggar fungerar som en ekokammare och förvränger ljudet — så har man ändå en chans att slänga sig i skydd. Inte så med stridsvagnsgranater. De är snabbare än ljudet, och när man hör smällen har det redan hänt.

Per och jag sprang bort mot en byggnad vars entré täcktes av vallar med sandsäckar. Ljudet av nedslag studsade mellan husväggarna. Mitt adrenalinpåslag var så stort att jag inte bara var helt torr i munnen: svalget var liksom låst, och jag kunde inte svälja.

Det fanns ett litet presscentrum i Osijek. Det låg — som så mycket annat — under jord. Det första jag såg därinne var en mager ung man med glasögon, som satt bland faxapparater och anslag, till synes oberörd av det dova brummet från granatkrevaderna någonstans ovan våra huvuden. Hans nacke var böjd i en krum båge och hans ögon hårt fästa vid en dators lysande bildskärm. Han spelade »Leisure Suit Larry«. Jag försökte ge några tips, men han snäste av mig.

Folk levde här i underjorden, i ett underjordiskt köpcentrum. De sov på hopfällbara järnsängar, vissa bakom enkla avskärmningar av papp. En uppsättning regler var upptejpade på en dörr: ljuset släcks 23.00; alla måste sköta hygien; ingen rökning.

Vi åt lunch i en märklig underjordisk restaurang med brun träinredning och gula dukar. De som satt där var mest soldater, just inkomna från fronten, som alltså låg inom promenadavstånd. Luften var skämd av de många gästerna och deras cigaretter. Med en dryg meter betong över huvudet märkte vi nedslagen bara som dova dunsar och skakningar i golvet.

Med oss var Josip Horvat, en journalist på tidningen *Glas Slavonije*, som just då var den enda i världen som hade sin huvudredaktion i en källare 2 000 meter från en stridslinje. Josip såg ut som en ung fransk intellektuell, med sitt mörka hår samlat i en kort hästsvans, sin korta mörkblåa Levi's-rock och sina vita sneakers. »Det är inte så lätt att leva här«, förklarade han med ett snett leende, uppenbarligen nöjd med sin egen underdrift, »alla är rädda.« En av journalisterna på tidningen hade dödats och fem sårats. »Men man vänjer sig vid rädslan, vid farran«, intygade han. Jag tittade på honom och visste inte vad jag skulle tro. Han hade trötta, rödsprängda ögon och blinkade gång på gång; när han tände sin andra cigarett såg jag hur hans händer skakade. »Hur gör man för att klara sig«, frågade jag, »vad finns det för knep?« »Det finns inget system för överlevnad«, svarade Josip snabbt, »det hänger mest bara på turen.«

Senare på dagen skildes vi invid den sönderskjutna domkyrkan. Vi skakade hand. Jag önskade honom lycka till. Han log. Så såg jag honom hasta bort i den kalla vinden, med uppdragna axlar och händerna i rockfickorna, bort mot en portal smyckad av en granatkrevads långa, fula rivmärken.

XVI

Under en rosa himmel vände vi åter. Vid en vägspärr blev vi hejdade av en väl påbylsad vaktpost, som vinkade avvi-

sande med fingret. Nej. Det pågick hårda strider runt Podravska Slatina. Nej, nej. Vägen var inte längre farbar. »Oh, fuck«, sade John, med betoning på det sista ordet. Dock fanns det ett sätt att ta sig förbi den orten, via en liten väg helt nära den ungerska gränsen.

Den tog vi.

Vägen gick genom den ena mörkklagda byn efter den andra, vissa skenbart tomma, andra där enstaka ljus sken svagt bak fördragna fönster. Den enda trafik vi mötte var tunga militärtransporter, som körde med avskärmade ljus mot öst. När vi var i höjd med Podravska Slatina gick det att se striderna på håll. Röda pärlband av eld från akan steg upp i bågar mot natthimlen och brast i stänk av silver och vitt. »Oh, fuck«, sade John. Vi stannade bilen, avvaktade, lyssnade.

Vid midnatt var vi åter i Zagreb.

TOMHET OCH SKEN
(BOSNIEN 1994)

I

Första gången man ser ett slagfält är det lätt att bli besviken. Åtminstone dagtid, och åtminstone om man som jag tillhör en generation uppväxt med Hollywoodfilmernas spektakulära eldmoln, skolad i de historiska dokumentärernas hårt klippta MTV-estetik, tillvand vid medias slipade nyhetsdramaturgi. Då blir den första åsynen nästan alltid en antiklimax. För där finns så lite att se.

Monotonin är påfallande. Där kan vi se klungorna av mer eller mindre sönderfräta hus, granatgroparnas svarta punktskrift, de fjärran krevadmolnen, snabbt skingrade i vinden: mörka om de träffat marken, ljusare om de träffat en byggnad. Synen av explosionen och ljudet av densamma är ofta draget en liten, liten aning ur synk av avståndet. När man kommer närmare blir oljudet mer rikt på nyanser. Till artilleribatteriernas korta VLÖMP, VLÖMP och varje granatkrevads utdragna KVOOM, KVOOM, läggs de burkiga knallarna från en granatkastare eller en Kalasjnikovs karaktäristiska BUP-BUP-BUP, ibland draget till ett BRRRRUP, när någon fått för sig att dra iväg ett helt magasin.

Allt det här bullret avslöjar visserligen att något pågår. Men sällan vad. Örat har långt mer att ta in än ögat. Några människor ser man nästan aldrig. Det är tomt.

Det är inte samma sak på natten.

Walt Whitman sade en gång, efter att ha sett och talat med hundratals sårade, att »det riktiga kriget kommer aldrig att hamna i böckerna«. Om Whitman levat idag, skul-

le han troligtvis ha sagt att »det riktiga kriget kommer aldrig att hamna i TV«. Om inte annat så av det enkla skälet att videokamerorna är beroende av dagsljus. Natten är därför nästan alltid frånvarande i TV:s rapportering. Vilket är synd, för mörkret är verkligen krigets rätta element. Som inget annat bygger mörkret upp osäkerheten, förhöjer ovissheten, döljer och förstärker. När projektilernas droppformade pärlband av eld strimlar natthimlen får det frilytande bullret plötsligt kropp, och allt det planlösa får riktning. Krigets elementarkrafter visar sig på allvar. Det landskap som dagsljuset höll så stilla och statiskt blir förvandlat till något mångformigt och flytande av alla plötsliga ljus. Men allt detta är bokstavligen talat sken.

För gryningen kommer, och man står där på sin kulle och ser ut över ett landskap lika tomt som det var igår.

II

Kriget hade spritt sig till Bosnien, och jag hade åkt dit. Ån en gång för Expressens räkning. Denna gång var det bara jag och en fotograf, Paul Hansen. Uppdraget var både att dagsrapportera — om något skulle hända — och att skriva den där »längre texten«.

Om mitt patos i Kroatien delvis varit spelat, både för att dölja mina okunskaper och mina motiv, var det engagemang jag utvecklade för kriget i Bosnien helt uppriktigt. Handfallenheten inför det som skedde där nere var stundtals chockerande: Bosnien-serbernas aggression och etniska rensning noterades bara. Bakom detta låg till en början samma orsaker som gjort att kriget i Kroatien bemötts med ett sådant ointresse, nämligen att där fanns ingen rak och enkel berättelse som lätt gick att översättas till politik. Förvirringen blev inte mindre när det förra krigets underdog, kroaterna, plötsligt trädde fram med pre-

entioner på att vara topdog, och ett inbördeskrig mellan tre olika parter bröt ut.

Bara långsamt och motvilligt hade den så kallade omvärlden börjat bry sig. När jag kom dit på våren 1994, var det inte längre någon tvekan om vilken sida man borde ställa sig på kände jag: blod, språk eller religionstillhörighet skall inte få avgöra vilka rättigheter man har. De som ville förstå kriget utifrån rappakalja om manliga testosteronnivåer eller Shakespearska drivkrafter hade nu tystnat, och till och med Sverige hade låtit sig dras in i en allmän FN-insats som var både välmenande och skäligen impotent. Den här gången var mitt eget engagemang starkt men samtidigt fullständigt illusionslöst. Det mångkulturella land som funnits före kriget var vid det här laget bara ett minne — krossandet av detta Bosnien hade också varit ett krigsmål både för serber och kroater —, men där fanns fortfarande viktiga principer att värja.

Så såg jag det då. Så ser jag det än idag. Men precis som med min resa till Kroatien fanns där även dolda motiv.

III

Sanningen är, att våren 1994 befann jag mig i en djup depression.

Mitt yrkesliv var fyllt med framgångar. Under den föregående hösten hade jag utkommit med en ny bok, som inte bara sålt oväntat bra utan också fått god kritik — allt avrundat med ett Augustpris i början av december. Samtidigt rörde sig mitt privata liv stadigt mot en katastrof. (Och jag tror ärligt att en del av depressionen sprang ur det här glappet mellan person och persona.) Jag hade under en längre tid bedragit Anki med en annan kvinna, och situationen hade helt enkelt blivit ohållbar. För alla inblandade. Nyårsafton hade vi firat uppe i Norrbotten, och jag minns hur jag en tid efter tolvslaget vinglat ut ensam

från festen, ut i kylan, och höggradigt berusad skådat upp på den stjärnklara himlen, samtidigt som alla tankar och all oro och all skuld begick sin långsamma och gnisslande tågkrasch i mitt huvud; men plötsligt slutade oljudet, och det var som om hjärnan tvättats ren och tom av en enda tanke: »Jag kommer att dö i år.«

Tänk, det blev nästan så.

Det där förhållandet tog slut en kort tid efter, men det var redan för sent. Känslan av misslyckande, skam och självhat överväldigade mig. Depressionens svarta hund vek inte från min sida en enda stund: han lade sig att vila invid mig på kvällen, och när jag vaknade på morgonen väntade han där på mig. Trots att jag sårat henne så gjorde Anki vad hon kunde för att stötta mig, och när hon såg att min nedstämdhet trots detta visade tecken på att fördjupas, letade hon rätt på en terapeut åt mig.

Jag gick aldrig till den där terapeuten. Jag åkte till Bosnien istället. Det visade sig fungera ungefär lika bra.

IV

En klok människa som jag talte med långt senare, sade att min resa till Bosnien 1994 var »ett funktionellt självmord«. Det är en intressant tanke. Jag var förälder. Och som sådan kunde jag bara inte ta mitt liv. Det skulle vara det yttersta sveket mot Gustav och Karl. Nej. Den enkla bakvägen ut ur mitt elände fanns bara inte.

Men det stämmer faktiskt att resan bar drag av ett sådant där funktionellt självmord. Inte så att jag åkte ned med avsikt att dö. Dock innebar resan att jag utförde några av de ritualer som självspillingen gärna hänger sig åt, skenbart i syfte att förklara sig för dem man överger, ytterst för att trösta sig själv. Jag skrev i smyg avskedsbrev; inte minst ett långt till pojkarna, för dem att läsa när de blev stora nog; jag lämnade instruktioner för min be-

gravning; jag satte ihop ett enkelt testamente. Sedan förseglade jag allt i små, bruna kuvert, och lämnade instruktioner till en kollega. Det låter kanske underligt, men författandet av de här breven och dokumenten, samt den avslutande ceremonin — då jag gick upp till Historicum och högtidligen radade upp kuverten på mitt skrivbord — hade faktiskt en viss lugnande verkan.

Någon vecka senare satt jag i en lastbil som rullade in över gränsen till Bosnien.

V

Konvojen gjorde halt på den grusiga bergsvägen, så att folk skulle få tillfälle att ta på sig skottsäkra västar. Det var en varm, intensivt solig vårdag, och utsikten över dalarna var milsvid. Den ljumma luften bar med sig det svagt mumlande ljudet från artillerield i fjärran, och jag kände hur min oro plötsligt bara rann av mig, som vatten, och hur jag istället fylldes av en varm upprymdhet. Jag vet inte; det handlar väl åter om lyckan som finns i att glömma sig själv. Man har också iakttagit att medan antalet psykotiska ofta stiger i krigstillstånd, så faller i regel antalet neurotiker — brant. I vissa situationer får ens egna bekymmer helt enkelt en ny skala att mäta sig mot.

Samtidigt var inte den här lyckokänslan ogrumlad, för när jag stod där med ansiktet mot solen och lastbilarna mullrade igång och luften än en gång fylldes av fräna dieselvagnar, kom den för mig, en teckning i Blandaren, av ett uppenbart olyckligt par i en uppenbart olycklig lägenhet, med texten: »Till alla er, som hoppas på krig för att ni inte orkar ordna upp era liv: Dra Åt Helvete!«

VI

En stor del av tiden där nere tillbringade Paul och jag med en grupp ur den nordiska FN-bataljonens pionjärpluton.

Detta var jag tacksam över på flera vis. De var inte, som så många andra, bundna vid någon fast OP, utan åkte lite kors och tvärs över den del av norra Bosnien som var den skandinaviska kontingentens ansvar. Så vi fick se mycket. Dessutom kände man sig alltid trygg med dem. Deras attityd var präglad av det enkla bondförnuft som bara springer ur praktisk erfarenhet. »Nu kör vi lite fortare här, för annars börjar de skjuta på oss.«

För erfarenhet hade de fått. De hade alla varit här sedan hösten. Som bataljonens rörliga resurs hade de skickats till Vares i samband med att muslimerna erövrade staden från kroaterna. En del av dem hade varit med och samlat ihop lemlästade lik efter massakern i Stupni Do. Några hade firat jul i den belägrade muslimska enklaven Srebrenica, dit de skickats för att agera livvakt åt den pepprige franske generalen Cot. Och nu skulle de snart få resa hem.

När jag kom fram till Tuzla pågick roteringen som bäst. Bland dem som var på väg hem fanns en tydlig känsla av tillfredsställelse. Till dels kom den ur insikten att de snart skulle få njuta sådant som vi i hemlandet betraktar som triviala självklarheter, såsom normala arbetstider, varma bad och hämtpizza; att de snart skulle få slippa att leva fångna i den besynnerliga blandning av tristess och fara som i alla tider varit soldatens lott. Dessutom hade faktiskt alla överlevt. Mot alla odds hade ingen strukit med. För det hade verkligen varit mot alla odds. Bland de andra FN-förbanden talades det om Nordbat 2 som »The Lucky Battalion«. Alla andra hade också lidit både större och allvarligare förluster än skandinaverna. Det var också ohjälpligt fascinerande att lyssna när folk satt och bytte skräckhistorier. Och det verkade vara tillåtet att frossa en smula i dem just därför att ingen strukit med. Som berättelsen om Sisu:n vid Gradačac; den fick en fullträff av en Sagger i ena bakluckan — men roboten var en blindgång-

are och detonerade inte; robot nummer två fungerade dock som den skulle, och förvandlade på någon sekund Sisu:n till ett brinnande skrov av stål — men inte förrän alla lyckats sätta sig i säkerhet och KSP-skytten hunnit skjuta ihjäl en av de serbiska eldledningarna.

Jag frågade en av pionjärerna hur han själv reagerade på att bli beskjuden. Självt var jag då lite yr efter en del skottlossning, och undrade om inte han också tyckte att det faktiskt kunde lämna en besynnerligt euforisk. Han gav mig en trött blick: »Det är ingen kick när man blir beskjuden. Man blir mest bara förbannad.«

VII

Det var en märklig tid. Knappt hade vi kommit på plats, förrän den så kallade Gorazdekrisen utbröt: BSA attackerade en sådan där isolerad muslimsk enklav som FN förklarar som »safe haven« — attacken var ett slags generalrepetition inför Srebrenica; NATO gick från hot till handling och bombade lite. I likhet med så mycken annan svensk utlandsrapportering bestod mitt jobb mest i att skriva om material som jag skedmatats med per fax från centralredaktionen, varefter det sändes tillbaka till Sverige och publicerades med byline. Den enda dagsrapportering av värde som jag utförde, var att bevaka det som skedde med en svensk kolonn som tagits fast av serberna i en vägsparre utanför Sarajevo.

Det var också en ångestfri tid.

Depressionen hade börjat vika. Samtidigt hade den inte släppt till den grad att svaret på spegelscenens tredje fråga — »vill jag dö?« — var given. Effekten blev hursomhelst att jag aldrig kände mig riktigt rädd. Det innebar inte bara att jag var beredd att åka vart som helst när som helst, utan att jag även hängav mig åt fullkomligt poänglösa risktaganden, som att Sisu-surfa, alltså åka omkring

stående ovanpå pansarvagnen. Detta parades med en ej obetydlig portion tur. (Där hade vi något gemensamt med bataljonen vi följde.) Vi upplevde flera »close calls«. Bland annat åkte vi in till Tuzla för att träffa en bosnisk tjänsteman, men han var ute, så vi åkte därifrån för att tvätta bilen. Strax efter det att vi kört iväg träffades huset av en granat, som dödade en man som just då råkade cykla förbi. En annan gång var Paul och jag halvvägs in i ett minfält strax utanför Vitez, när några pojkar som vi tidigare gett godis ropade tillbaka oss med högljudda varningar och vilda gester.

VIII

Den hade väl fungerat som något slags sluss, antar jag, resan, de 42 milen från Split nere vid Adriatiska havet — med alla dess flyktingfyllda sommarhotell och spöklikt tomma turistrestauranger — upp till Tuzla. Det låter kanske inte som en vidare lång sträcka. 42 svenska mil. I Bosnien var dock »svenska mil« en rätt meningslös måttenhet. En mil kunde betyda 10 minuters rask färd. En mil kunde också betyda 6 timmars styvt arbete. Eller skillnaden mellan det självklara och det omöjliga.

Frontlinjernas nyckfulla snitt kors och tvärs över den Bosniska kartan hade hackat det gamla vägnätet sönder och samman. Ibland åkte man längs alldeles utmärkta motorvägar, men bara för att strax göra ett till synes omotiverat avhopp och försvinna iväg på något som mest liknade en kostig: från 1900-tal till medeltid på 5 minuter. Andra stycken var helt nybyggda av brittiska ingenjersförband. Ljusbruna och moddiga vägband letade sig upp genom täta skogar, över dramatiskt höga berg: kullvräkta träd och rotvältor bildade jättelika plockepinn i dikesrenen. Konvojen åkte ultrarapidisk slalom genom hårnålskurva efter hårnålskurva. De överfyllda lastbilarna

stänkade, gnisslade, slamrade sig fram. Växlarna hoppade. Chaufförerna svor medan de gungade, krängde, svängde med sina gungande, krängande, svängande fordon. Långa sträckor ringlade ormen av vitmålade bilar fram liksom svävande invid höga bergssidor eller alltför djupa ravinbranter. Vid ett par tillfällen var vi så nära kanten att jag utan att tänka lyfte upp mitt högerben.

Så blir det möte. En svensk lastbil törnar in i en bosnisk dito. Ett par hundra meter längre fram går en annan FN-bil över kanten. Det går så snabbt att chauffören, en dansk kvinna, inte hinner hoppa. Hon klarar sig dock. För träden hindrar lastbilen från att rulla hela vägen ned till ravinens botten. Fordonet välter bara ned på rygg, och ligger sedan där som en hjälplös skalbagge, sned och dieseldoftande. Danskan är blek. Händerna skakar. Lastbilen överges. Konvojen måste vidare. »The Lucky Batallion«, blir kommentaren från en av de bosniska tolkarna, den sura med pagefrisyren, där hon står och blänger på ordan runt olycksplatsen.

Även chaufförerna ansåg sig ha haft tur. »Det var en period i vintras«, berättade en av männen i eskorten, »då den stora risken inte verkade vara beskjutningen, utan vägarna. Vid flera tillfällen gled tungt lastade lastbilar iväg i snömodden, utom kontroll. Förarna fick då slänga sig ut, handlost.« Det fanns också vissa sträckor där vägen bokstavligen talat kantades av vrak efter vrak: kvaddade bus-sar, välta släp, förvridna lastbilsskelett. På grund av fronternas minst sagt krångliga skapnad tvingades konvojerna ibland köra sina fordon alldeles inpå eller till och med genom stridslinjerna. Helt följdriktigt hade de också beskjutits både med tunga och lätta vapen. Så när konvojen körde genom Gornji Vakuf var det hög fart och hjälm på som gällde. Krypskyttar brukade ibland vänta i ett särskilt hus i utkanten av den sönderskjutna staden; här hade man ti-

digare varit inblandad i en regelrätt eldstrid. Det var lätt att se vilket hus det var: fasaden var skotttriven och trädgården utanför full med ölburkar.

Färden gick vidare. Genom idylliska dalgångar, helt orörd av kriget, genom samhällen som samma krig helt raderat ut — sotsvarta fasader, bilvrak, spretande murstockar och på vad som en gång varit någons altan låg det vitätta kadavret av en ko. Tomma byar har alltid något oändligt sorgset över sig. Civildbefolkningens reaktioner skiftade. I några byar kastade folk sten eller skräp på lastbilarna; då och då åkte en ruta. I andra hälsades konvojen av glatt vinkande vuxna samt klungor av tunt klädda barn som ropade efter »bon-bons« när fordonen blåste förbi dem i moln av damm och dieselavgaser. De välkomnande gesterna noterades tacksamt av männen i lastbilarna, men det grymma faktumet var att denna konvoj — precis som nästan alla andra konvojer —, inte var en hjälptransport avsedd för folket i Bosnien, utan bara rymde underhåll till den egna bataljonen.

IX

Ändå vore det fel att säga att insatsen blivit till sitt eget ändamål.

Som sagt: belåtenheten som både befäl och manskap visade upp kom inte bara av det faktum att de gång på gång, med minsta möjliga marginal, undsluppit allvarliga förluster. Den verkade också springa ur en känsla av att de faktiskt lyckats rätt väl med sina uppgifter. Förvisso var det inte svårt att hitta folk som kände sig mulna och missnöjda. Över att betydande delar av tjänsten känts rätt meningslös — »enskild soldats väntan« som någon sade; över att de ej lyckats stävja de plundringar och etniska rensningar som ägt rum. Ändå stod det klart att bataljonen som helhet hade klarat det hela oväntat bra. För när bataljo-

nen stod i begrepp att marschera ned till Bosnien fanns det förståsigpåare som sade vojne, vojne, ett förband bemannat med värnpliktiga kommer inte att klara av detta; istället skulle det behövas väl drillade yrkessoldater av brittiskt eller franskt slag. Men chefen för FN-styrkorna i Bosnien kallade till och med Nordbat 2 för sin bästa bataljon — och detta i konkurrens med förstklassiga brittiska enheter som »The Coldstream Guards«.

Vad var förklaringen?

En viktig faktor var nog svenskarnas uppträdande ute på fältet.

Många av de brittiska och franska yrkessoldaterna var utan tvekan utmärkta krigare. Problemet var bara att de inte sällan närmat sig FN-uppdraget som sådana, alltså som om det handlat om en ren krigsuppgift. Och Bosnien var heller inget som de hade valt. För dem var uppdraget bara ännu en kommendering.

Detta i motsats till svenskarna. De var alla frivilliga. Hos dem fanns därför ett engagemang inför uppgiften som ofta saknades hos andra länders yrkessoldater. Jag talade med en kvinna som varit på plats i Vares då kroater erövrade staden och inlett en etnisk rensning av de muslimska innevanarna. Hon hade tagit intryck av svenskarna. »Då såg jag bland annat några av dem eskortera en kvinna och två barn över en gata, trots krypskyttarna, som satte dem själva i direkt livsfara. De anses vara uppriktiga, de bryr sig, de är äkta.«

Att de svenska soldaterna alla hade civila arbeten märktes också. Brittiska soldater har i många fall inte gjort annat än burit automatgevär sedan sena tonåren. Så de kan sin drill. Utanför den är de dock inte sällan rörande hjälplösa. Även de banalaste problem vad gäller t.ex. fordon, elektricitet eller toaletter krävde insats av specialister. Deras läger bar inte sällan syn för sägen. Precis som svens-

karna bodde de i stora övergivna industrilokaler eller liknande. Men fastän de varit på plats längre än svenskarerna hade litet eller inget hänt med de brittiska camperna. De var högst funktionella men helt kala. Vid sidan av de klungor med förbuds- och varningsskyltar som satt upp- tejpade överallt gick det att se få förbättringar.

Detta i motsats till Nordbat 2. I varje pluton fanns alltid någon som begrep sig på motorer, likström eller rörmokeri, alltid någon snickare. Pionjärerna hade ett eget skyddsrum i hörnet av den gamla containerfabrik utanför Tuzla där huvuddelen av svenskarna kamperade. Eller rättare: jag antar att det börjat som ett skyddsrum. De hade dock snickrat vidare på det, så att det mest liknade en blandning av bastu och lönnkrog, med de träpanelklädda väggarna prydda av uppspikade krigsbyten, med bänkar och bord, en bardisk, en stereo och i ett hörn en befriad jukebox fylld med obegripliga jugoslaviska schlagers. Tillhållet gick under smeknamnet »The Bomb«.

Där, i »The Bomb«, söp vi till ordentligt en kväll. På slivovitz. Plommonbrännvinet glödde, bokstavligen, för våra värdar hade gjort det hela lite festligare genom att stoppa ned röda cyalumestavar i flaskorna. Efter några timmar kände även jag mig självlysande, när jag stod utanför och kissade svajande i natten, till ljudet av artillerield från Bihać i väster. Blåaktiga eldar från patrullerande stridsplan drog fram som långsamma stjärnskott högt uppe på den mörka himlen. Det var samma scen som några månader tidigare: ensam och berusad under stjärnorna. Men det där outhärdliga signalkaoset i min hjärna var inte längre detsamma. Tvärtom slog det mig att jag faktiskt inte sett min svarta hund på flera dagar nu.

Märkligt. Men kanske ändå inte.

Nästa morgon, prick klockan åtta, åkte vi ut till fronten igen.

Jag var bakfull. Under den långa färden längs en slingrig, gungande grusväg upp mot posteringen kräcktes jag ut genom ett av terrängbilens fönster. Bilen stånkade sig uppåt, passerade bilvrak, passerade den ena sotsvärtade ruinen efter den andra: där en granatskadad moské; där en vandaliserad kyrkogård; där ett plundrat hus, vars möbler och mattor vräcks ut på gården, och nu låg täckta av en sörja med blötgrå aska; där en tvättlina med rivna, brunsvärtade lakan som övergivits Gudvetnär och av Gudvetvem; där en grönmålad stridsvagn i beredskapsställning — av typ M10, en riktig museipjäs från andra världskriget. Ljudet från skottlossning blev allt skarpare och allt tätare ju högre vi kom, men just då kände jag mig inte vidare intresserad. Dessutom var vi skylda av en blandning av regn och morgondimma, som gjorde att sikten sällan gick över 50 meter. Jag kräcktes igen.

Vårt mål var Tango 2, en postering i det så kallade Sapnafingret, en del av de bosniakiska linjerna öster om Tuzla som sköt ut i en lång båge in i serbisk-kontrollerat territorium. Terrängbilen svängde upp vid ett taggrådsomgärdat, sönderskjutet hus högt uppe på en ås. Taket var i trasor; övervåningen urblåst; väggarna perforerade av hål — av diametern att döma främst efter beskjutning med 40 mm akan; genom en av öppningarna pilade gråsparvar in och ut. Just då fanns inget att se, främst på grund av dimman, så jag gick och lade mig att sova i den sandsäcksklädda nedervåningen.

Nästa morgon vaknade vi till en varm vårdag. Den uppåtgående solen brände bort dimman, och att skåda ut över landskapet var som att se ett fotografi framkallas i ett ke-

mikaliebad: ur gråheten framträdde först höjdsträckningarnas långa linjer, sedan kom detaljerna, en efter en, allt i takt med att panoramat inför våra ögon gick från akvaint till pastell. Hade någon målat vad vi såg skulle bilden blivit avfnyst som hötorgskonst: närmast oss en dal, sedan en kedja med skogklädda höjder, sedan ännu en dal, ännu några höjder, sedan lager på lager med berg som bleknade bort mot synranden och den inte alltför avlägsna gränsen till Serbien; här och var nyplöjda fält, alléer, träd som svarta streck, byar, klungor av vitrappade hus — med eller utan sina röda tegeltak.

Det small en del, men inte vidare mycket. Mest finkalibriga vapen, ingen tung eld. De serbiska linjerna var så nära att man kunde förnimma enstaka gestalter som rörde sig, snabbt, mot himlen; så nära att man kunde följa bunkrarnas kubistiska silhuetter. En traktorgrävare stod stilla eller övergiven vid en av dem — serberna höll tydligen på att förbättra sina ställningar. (Så gick det också mycket tal om att ABiH planerade en offensiv, möjligen vid Dastanko. På vägarna rullade tungt lastade transportkolonner.)

Det var ett typiskt slagfält. Tomt. Statiskt.

Natten hade dock varit orolig. I alla fall skenbart så.

Paul hade väckt mig vid tretiden och sagt att nåt kanske var i görningen. Natten var fylld av smällar och brak, och när jag rusade in i observatörens lilla bunker såg jag dalen lysas upp av ljuspunkter. Kulsprute-eldens band av droppformade ljus krumbuktade sig fram genom mörkret. Formen på dessa glödande kedjor skiftade hela tiden, i ett slags geometrisk lek: från linje till ellips, från spiral till parabel. Eller så hackades de upp i punkteldens streck och fläckar. Då och då steg en lysraket i en snabb båge mot himlen, för att långsamt och lövsinglande dala ned igen.

Sedd genom en ljusförstärkare blev hela nattlandskapet grönt, liksom upplyst och gryntigt, kulbågarna uttändade i en underlig fördröjning till något som liknade neonfärgade stjärnskott. Det var mycket vackert.

Den militäre förståsigpåaren i mig vaknade till liv, och jag började med stort allvar ta ut kompassriktningar och mäta in på kartor. Männe hade ABiH nu startat sitt stora anfall? Det gick att se en punkt där skottlossningen var särskilt häftig. Röda projektilspår från akan svepte fram och åter över marken. Men ... jag mätte igen, dubbelkontrollerade. Det var något som inte stämde.

Serberna sköt mycket riktigt mycket, men en stor del av elden var riktad mot punkter bakom de egna linjerna. Javisst, ja. Det var ju lördag. Soldaterna där borta var troligtvis fulla och uttråkade och gick ut och knallade på lite. En kul grej bara.

På detta vis var min egen militära träning och mina egna förväntningar mer av ett hinder än en hjälp under resorna där nere. Jag vet inte hur ofta jag satt med kartor och rapporter och försökte förnimma en rationalitet som sällan fanns.

XII

Men nu var det alltså söndag morgon, och allt var lugnt. Solen hade seglat upp på himlen och var snart sommarhet. Paul och jag vandrade kring i ruinerna runt posteringen. Efter ett tag lade vi oss i slänten nedanför Tango, och allt medan samtalet slingrade sig fram kring ämnen som livet, kärleken, etc., lade vi av oss våra jackor och våra skottsäkra västar. Jag var ytterligt tacksam över att ha skickats ned med Paul, inte bara för hans rutin och yrkesmässiga skicklighet, utan även för hans nyfikenhet på människor, som gjort att han snabbt sett att jag inte mätte vidare bra. Efter en stund började det smälla längre ned i

dalen, men ingen av oss tänkte vidare på det. Så upptagna var vi med vårt samtal. Vi fick ingen förvarning.

Plötsligt var mitt vänstra synfält bara vit rök och flygande jordkokor. En stötvåg följde av ett mycket vasst brak sköljde över mig.

Posteringen var under beskjutning. Igen.

Smällen var det märkligaste. Den var på samma gång mycket, mycket högljudd och mycket, mycket kort. Annars när man hör granater brisera blir ljudet förlängt, utdraget av avståndet, inte sällan försett med ett förvrängande eko. Inte så här. Den första granaten hade slagit ned mindre än fem meter från oss. Vi var så nära att man kunde förnimma det tysta vakuum som uppstår under den hundradels sekund som förrinner från det att sprängämnet detonerar till det att smällen översätts till tryck och ljud. Att vi inte hörde den komma måste bero på att den avfyrats från en stridsvagn eller möjligen från en pansarvärnspjäs — de projektilerna färdas snabbare än ljudet. Men tack vare att vi låg ned, behagfullt utsträckta under aprilsolen, gick splittret någon meter över våra huvuden. Hade vi stått upp hade det aldrig gått vägen.

En del av den vridna metallen rikoschetterade i damm mot uthuset som låg bak våra huvuden. Jord och småsten knattrade ned över oss. Själv grep jag min skottsäkra väst och skenade iväg uppför slutningen. Jag ville inte vänta på granat nummer två. Väl uppe bak sandsäcksbarrikaden kunde jag snabbt konstatera att jag var helt oskadd, så när som på ett sjungande, svidande pip i mitt vänstra öra. Paul tumlade in bakom mig. Vi skrattade båda högt och hysteriskt.

Det gick en stund, och sedan signalerade smållar följt av tryckvågornas lätta knytnävsslag att ytterligare granater slagit ned. Tillsammans med soldaterna tumlade vi ut genom ett fönster på baksidan av huset, till ett improviserat

skyddsrum byggt av gröna och vita sandsäckar. Paul tog en bild, och den har jag framför mig nu. På fotot bär jag svarta, leriga armékängor, blåjeans instoppade i vita stickesockar, en grå långärmad tröja, blå skyddsväst, i högra handen en ljusblå hjälm, i den vänstra en pocketbok med Gunnar Ekelöfs samlade dikter. I mitt ansikte ser man ett osäkert leende, som om det hela inte var riktigt, riktigt på allvar.

XIII

Det var min egen instinktiva reaktion som förvånat mig.

Frågan »Kommer jag dö?« hade denna gång alltså länkats vidare till följdfrågan »Vill jag dö?«, och jag hade, som sagt, åkt ned ännu osäker om svaret. Rädslan och det här skräckslagna rännandet uppför slutningen var dock min kropps sätt att, högt och eftertryckligt, svara »Nej, jag vill leva«. Att önska sig döden blev i detta sammanhang en absurditet. Som det kanske alltid är. Jag minns när jag var barn, och vi i en blandning av bävan och nyfikenhet en gång gick långt för att titta på ett träd i skogen, där en man hängt sig. Kroppen och repet var sedan länge borta. Det enda spåret av det som skett, var att på en viss höjd var barken strimlad och riven. Detta, förklarade en äldre pojke, var för att mannen i sista sekund försökt rädda sig ur den död han så noga lagat åt sig själv. »Han ångrade sig«, sade den där äldre pojken till oss andra som stod där storögt gapande, och tillade sedan med allvarlig min, »som dom alltid gör«.

Klart jag ville leva. Det förstod jag nu.

Där fanns dock mer än bara livsdriftens enkla och snabba seger över Thanatos.

På sätt och vis kändes det skedda som ett mindre mirakel. Granaten avlossades troligtvis från ett par kilometers håll. På det avståndet betyder tio meter ingenting. Det är

det naturliga glappet i riktarens uppsättningstrumma; det är en liten temperatursänkning i kardusens krut; det är en vindil någonstans på vägen.

I mitt huvud malde tankarna. Det var så här döden såg ut i Bosnien. För det mesta. En man på väg till arbetet på sin cykel; en kvinna i en brödkö; en pojke som leker på bakgården; en gumma som gräver i jorden med sitt föräldralösa barnbarn bredvid sig. VLOMP. Och efteråt, när bara blodklibbet finns kvar, säger någon »de hörde nog inte granaten«.

Där en slumpmässig död; här en slumpmässig frälsning.

XIV

Men även om vår räddning berodde på en tillfällighet så var beskjutningen alls ingen slump. Gång på gång kom dånet från explosioner. Tre granater landade på en fotbollsplan i närheten, en minaret hundra meter bort träffades också av en likadan salva – uppenbarligen batterield. Så kom meddelandet att flygfältet i Tuzla också låg under tung eld. Granater landade även inne i staden. För nu hade några dagar gått sedan NATO:s bombningar utanför Goražde och den obetydliga incidenten vid Tango 2 var en del av motreaktionen från BSA. Samma dag blev också flera andra av FN:s observationsposter attackerade, hjälptransporter stoppades över hela Bosnien, FN-folk fångades in, etc.

Posteringen fick undsättning.

Tre vitmålade danska Leopardstridsvagnar uppenbarade sig i moln av damm. En av dem svängde gnisslande upp vid gården intill Tango 2, brakade genom ett staket, körde kull en blommande hägg, bromsade och blev så stående med pipan riktad ut över dalen, redo att skjuta, allt medan de vita blombladen från det kullvräkt trädet sak-

ta lade sig till rätta på dess smutsiga frontpansar. Uppe på den varma himlen flög två blåglänsande F-16 fram, som glittrande pilar mellan molntrasorna. De svängde runt över våra huvuden, gjorde några dånande dykningar ned över de serbiska ställningarna. Efter ännu en stund följdes de av en brunfärgad A-10. Även den brummade omkring, om än långsamt, väntade på ytterligare skott.

Inget mer hände.⁴

På eftermiddagen liftade vi med en M113 ned från åsen. Solen var låg och luften ljum. Jag klängde upp i toppluckan på den skakiga pansarbandvagnen, såg de svartbrända ruinhusen åka förbi. I mitt huvud fanns tankar om försörjning, inte minst med mig själv. Vi kom ned på en bred och platt asfaltled, och jag förstod att vi lämnat slagfältets vakuum bakom oss, för plötsligt var vägen full av civila till fots, som vandrade fram där bland skräp, kringflygande papper och förvridet metallskrot. Jag har ingen aning varför de var där och varifrån de kom. Kanske nyttjade de bara pausen i skjutandet för att ta sig bort ur stridslinjen?

Deras skuggor var så långa.

XV

Några dagar senare var vi kallade till ett slags möte med ett högt befäl i 205:e ABiH-brigaden. Orsaken var en incident i en vägspärr, då Paul anklagats för att ha använt sin kamera, trots ett strikt fotoförbud. Vi hade suttit fast där i en fyra timmar, och släppts först efter ett befäl på Nordbat kommit dit och förhandlat. (Det hela var inte vidare farligt. Enda riktiga bekymret var att vi under de här timmarna inte kunde gå och kissa.)

Mötet var mest en formalitet, och ägde rum i en vanlig villa strax bakom frontlinjen. Vid dörren tog alla av sig kängorna, först av alla brigadbefälet och hans buttre, två meter långa livvakt. Sedan tassade vi i våra korviga sock-

or fram till ett bord, där pyttesmå, trasiga kaffekoppar stod framdukade. Ljudet av smällar och detonationer filtrerade in förbi fönstrens solblekta spetsgardiner; någon halvkilometer bort spanade krypskyttar efter offer genom sina teleskopsikten, eldledare efter mål i sina batterikikare. Jag tyckte om den där gesten med kängorna. Det var något mycket civiliserat över den.

För första gången längtade jag hem.

DEN APELSINFÄRGADE RUINEN
(AFGHANISTAN 1996)

I

Det vore synd att säga att jag stod inför ett moraliskt dilemma. För saken var givetvis glasklar. Framför mig stod en man, och höll småleende fram ett slags manöverpanel åt mig, en rektangulär manöverpanel snarlikt den som används för att styra flakliften på en lastbil: röda, runda knappar, siffror — jag lärde mig bruka dem under de somrar jag arbetade på bryggeri hemma i Norrbotten. Men dessa knappar var inte till för att hissa lastpallar upp och ned. Istället avfyrade de raketerna i den stalinorgel som stod laddad ett tiotal meter bort, utanför en ruin där vi tagit skydd. Och den man som erbjöd mig avfyrningspanelen var en Mujaheddin i turban och sliten rysk uniformsjacka.

Proceduren var enkel. Stalinorgeln — en lätt, 12-pipig kinesisk variant — var monterad på en grönmålad lastbil, och den laddades i skydd av den sotiga ruinen, varefter hela ekipaget kördes fram och raketsalvorna brändes av ut mot det ingenstans där talibanerna skockades.

Dagen var mulen men inte kall, och platsen var en grundligt sönderskjuten förort sydväst om Kabul: gytta, vattenpölar, glasskärvor, tegelstenar, röksvärtade fasader, stridsvagnsvrak, löpgravar, ljudet av smällar och detonationer som en ständig Phil Spector-kuliss i bakgrunden. Alla färger på något vis nyanser av grått och sepia, samtidigt som även ljuden var, ja, bruna.

Min roll var givetvis betraktarens. Skulle jag nu trycka av, och kanske ta livet av någon eller några ett antal kilo-

meter bort? Otänkbart. Men ändå var det något, eller kanske rättare Någon där inne i mig som väste: »Gör det: tryck av, tryck av.«

II

Paul Hansen och jag hade åkt till Afghanistan för Expressens räkning, för att skriva om ett land och ett krig som få brydde sig om längre — förrän den 11 september 2001 vill säga. På sätt och vis kan man säga att Anki fick rätt: jag hade fått smak för det. Särskilt resan till Bosnien hade bara sporrat min lust att åka ut igen. Då hade jag försvunnit iväg som ett vrak, osäker om jag alls ville leva, och återvänt energifylld och befriad från det tvivlet — om än inte helt i balans. Det faktum att vi varit ytterligt nära att dödas på den där slutningen utanför Tuzla hade inte minskat min åstundan, snarare tvärtom. Runt min hals bar jag — och bär än idag —, innefattad i guld, en bit av den granat som höll på att fälla oss, som vore den där stålskärvan ett inkarnerat löfte om osårbarhet; och det i upphöjt trots mot att den också går att tolka som en påminnelse om motsatsen.

Drivkrafterna bak just denna resa var dock inte fullt lika mörka som de varit under de föregående uppdragen. Ända sedan ryssarna invaderat Afghanistan vid jultid 1979 hade jag försökt följa utvecklingen i landet, och jag hade både vänner och kontakter som varit där. Och i det förvirrade inbördeskrig som utbrutit när kommunistregimen fallit tyckte jag mig se en parallell till vad som skett på Balkan, en parallell värld att utforska närmre. Dessutom lockade det mycket att få arbeta med Paul igen.

Det var alltså ingen flykt. Inte den här gången. I vårt äktenskap kunde Anki och jag fortfarande bruka staden Paris motto som vårt eget — *fluctuat nec mergitur*⁵ —, men just då var vågorna faktiskt ovanligt svaga. Vi hade just

fått vårt tredje barn, en dotter, Signe, som var knappt ett halvår fyllda när jag reste iväg. Och just det att hon var så liten hade gnagt på mig när beslutet att åka till Afghanistan fattades. Men visst, varför hyckla: när jag just klivit av det lilla propellerplanet på den vraköverströdda Bagrambasen och hörde ekot av en granatdetonation rulla fram och tillbaka mellan de branta bergssidorna, fylldes jag inte av rädsla och eller ånger, utan precis som tidigare av en underlig förväntan. Det är en reaktion som jag än idag inte riktigt kan förstå. Och frågan är om jag alls vill.

III

Talibanerna stod bara någon mil utanför Kabul och det sjätte eller sjunde slaget om staden pågick: den skulle mycket riktigt falla en tid senare. Med regelbundna mellanrum ramlade raketer ned här och var, och vissa nätter drog osedda jetplan fram som stjärnskott över natthimlen och fällde blint sina bomber. Runt 100 000 människor hade dött, och hela stadsdelar var förvandlade till tomma ruinöknar som sträckte sig kilometer efter kilometer. Jag har varken förr eller senare sett något liknande. Men CNN var inte där, så det var få i väst som brydde sig.

Det fanns hus utan fasader, där blott golv och innertak stod kvar som överpedagogiska åskådningsexempel i byggnadsteknik; men också hus där det enda som återstod var just fasadernas tomma skal. Där fanns byggnader där yttersidorna fläkts utåt, varvid hela ruinen förvandlats till något som liknade en bisarr blomma; på andra hade fasaden kollapsat inåt, varvid det uppstått underliga pyramidliknande former. Samtidigt hade tryckvågorna lekt origami med plåttaken: spiralvridna, snurrade, dubbel- och trippelvikta gnisslade de i vinden.

Och överallt, på alla upprättstående ytor, såg man de

små hålen efter kulträffar och granatsplitter: hundratals, tusentals, tiotusentals. Inför en del pepprade fasader kunde jag stanna upp, för någon sekund lurad att tro att där nog fanns en bild, kanske av ett djur, kanske av ett ansikte, en bild som skulle träda fram om man bara förband de rätta prickarna med de rätta strecken. Andra väggar var täckta av ärrmönster så tätporiga att de trotsade alla tolkningsförsök. Hålstungna lyktstolpar bugade brutna.

Många mindre hus var bokstavligt talat sprängda i småbitar, och allt som återstod var massiva spyor av tegelstenar och skräp, som flödade ut över gatan och in i varandra. På ett ställe hade det uppenbarligen stått en mur, men av muren fanns inte ett enda spår förutom en lutande karm av grönmålat järn, där det en gång suttit en dörr. Vrak efter stridsvagnar och andra sotiga pansarfordon stod överallt, liksom frusna i sina sista ögonblick. Sedan, som om det nu skulle behövas, fullbordades bilden av total ödeläggelse genom de grunda, tomhylseöverströdda skyttegravar som skar fram här och var: invid murar, genom vägar, över grushögar, under gator.

Om all den här kringflygande metallen kan ställa till detta med sten och järn, vad kan den då inte göra med en människokropp? Svaret anade jag tid efter annan, då jag i min vandring genom de tysta ruinfälten råkade komma in i små fickor av sursöt lukt, som sipprade upp likt vatten ur vissa kollapsade hus.

IV

Nästän ingenting fungerade längre i Kabul. Där fanns inget vatten, inget avlopp, ingen el, ingen telefon, inga tidningar, inga skolor, inga biografer. Då och då sände TV nyheter, men utan el var det få som kunde titta. Det var som om en syndaflod gått fram över staden, och av nyare teknologi lämnat inget utom vapnen: så där såg man

hästskjutsar och fyrhjuliga handkärror rulla fram invid sovjetiska pansarbandvagnar av senaste modell.

Detta bisarra flöde av uråldrigt och hypermodernt var till råga på allt övervakat av en liten kår med trafikpoliser iklädda märkliga operettliknande uniformer, som med sitt pynt och krås tycktes fallna genom tidsväven från en annan, lyckligare tid, då moderniseringens löfte ännu ej svikit. Tidigare hade också Kabul en kollektivtrafik i världsklass: staden betjänades av ett tusental blåvita trådbussar. Nu fanns inte en enda kvar. På vissa ställen hade resterna fösts samman till ofantliga, svajande barrikader av rostigt plåt och spräckt plexiglas.

Människorna levde i många fall bokstavligen i katastrofens slam, mitt bland blindgångare och oröjda minor, utan ljus och värme, dåligt klädda och med granathålen i väggarna hjälpligt täckta med plast. De åt mest bara te och bröd, och ute lekte deras underligt små, felnärda barn barfota i bråten och den kalla gyttjan.

V

Kriget självt var både långt borta och nära. Om man undvek de öde ruinfälten i söder och höll sig inne i Kabuls centrum, runt ministerierna, de tomma ambassaderna och de typiska tredjevärldenbasarerna där på typiskt tredjevärldensvis allt fanns att köpa men ingenting verkade vara värt att ha, då hade kriget ofta en närmast orwellsk prägel. Raketer damp som sagt ned då och då, avfyrade ur ett avlagset fjärran slog de ihjäl ännu en handfull, som för att säga, hallå, det pågår faktiskt ett krig här, inbilla er inget. Till och med raketerna själva skulle kunna vara ännu en bärvåg i stadens vita brus av rykten, om det inte varit för plasten som täckte ministeriernas glaslösa fönster, de taggiga hålen i gatan framför stånden eller de stycken av människokött som hängde uppe i ett träd efter de senaste ned-

slagen i centrum. Eller om det inte varit för den omsorgsfullt bandagerade lille gosse som drog upp lakanet för ansiktet när hans farmor än en gång berättade att han också skulle ha varit död, lika död som sina fyra syskon, i det fall de inte befunnit sig innanför muren när raketerna slog ned, och han stått utanför; och man förstår att detta är en människa som just fått hela sin barndom förkortad till ett enda minne, och dessutom inte ett bra sådant.

Men det fanns liksom inga strängar mellan det som pågick DÄR UTE och myllret av människor HÄR INNE – den trasgranna kavalkaden av uniformer skulle ju faktiskt ha kunnat vara en modefluga. Samtidigt låg inte kriget längre bort än en taxiresa, en rätt billig taxiresa dessutom. (Vilket gjorde det här kriget lätt att bevaka.) När man väl lämnat centrum gick dock de underjordiska strängarna i dagen: vi passerade några nonchalant parkerade pansarfordon, nådde sedan något som skulle bli en vägspärr, i form av en klunga unga mujaheddin som satt på huk med sina skavda RPG 7-or, men som åsynen av några västerlänningar kom att väcka ur sin leda. (Nej tack, vi vill inte ha något te, men tack ändå! Tack, tack.) Och snart blev krigets oväsen mer nyansrikt, blev till ett slags naturkraft man drogs mot, drogs av, i en skenbart allt snabbare takt, som höll man på att sugas ned i en vattenvirvel av ljud.

Men ännu fanns ett visst spel i de där strängarna. Den asfalterade stadsgatan hade visserligen förbytts i något som mest liknade en gyttjespårig bygata, men där fanns samma små bagerier som sålde subventionerat bröd, samma apelsinförsäljare, samma bourkahöljda kvinnor, samma spring av barn. För dem var kriget vardag. Ja, mer än vardag kanske, för vardagen tänker man på, medan kriget bara syntes vara något man förträngt i all dess tjatighet. Så upp på en brant kulle, in i en ruin fylld med graffiti, patronhylsor och avföring, och där, på en fjärran trädlös

ås hänger vita krevadmoln. De hinner aldrig skingras i vinden förrän nästa nedslag spår på med ny rök.

VI

Talibanerna utförde små provanfall, för att se var försvararna var som mest sårbara. Troligtvis skulle de göra som förr och attackera under natten. Här och där stod BMP-vagnar i psykedeliskt kamouflage och väntade med varmkörda motorer. En bepansrad MI-24 svängde runt borta i diset, likt en flygande Tyrannosaurus Rex, morrade med sina automatkanoner. Så det här är kriget. Jaha. Precis som på CNN. Visserligen möjligt att beskåda, men ändå rätt abstrakt. Några metalliskt skrällande nedslag till bland husen vid kullens fot, och vi ramlar raskt ned igen, bilen gungar tillbaka, och den där strängen domnar av.

Åtminstone tills du kliver in i den där salen igen. Där under det låga taket och de kalla lysrören ligger det fullpackat med män, tätt, tätt, i vitlackerade sjukhussängar. Här ligger de som Monstret varit framme och nafsat på, svalt händer, fötter, ansikten. Den där strängen spänns i alla fall på nytt, spänns så hårt att den börjar vibrera. Och vibbarna gör allt detta abstrakta alltför påtagligt. Och ljuden låter inte riktigt likadana som för en kvart sedan. För nu vet du nämligen att alla dessa smållar och brak och detonationer är gnisslet från Monstrets oxeltänder, när det trött och inte ens vidare intresserat gnager i sig sin dagliga ranson av liv, lemmar och förhoppningar.

Någon lossar ett fläckt bandage och en ung hazardisk man går utan ett ljud upp i svag brygga. Kulhålet i hans buk är lite kantigt, alltså inte som man tänker sig ett kulhål. Och ur hålet tränger en enda jättelik bloddroppe, som växer, tänjs ut till en mörkröd orm som ringlar nedför hans buk, når linningen på hans turkosa byxor och blir till en rosafärgad blomma i det trådnötta tyget.

Ögonen finns mindre än en meter bort, de möter din blick, låser in i den, men mellan honom och dig finns ändå ett gap omöjligt att korsa.

VII

Det värsta var dock inte åsynen av de manglade kropparna. Det värsta var ljuden.

En amputation är ett förhållandevis enkelt ingrepp. För läkaren vill säga. En genomsnittlig operation går på runt 30 minuter. Först måste den skadade vävnaden avlägsnas. Problemet är inte bara de direkta sprängskadorna; när en mina detonerar trycks jord, småstenar och ofta också benstycken samt delar av skor och klädesplagg djupt in i såren och detta gör dem ytterligt smutsiga.

Så kom den första patienten. Den avsprängda benstumpen var fransig, de ljusröda sårytorna prickiga av något som jag antog var lössprängda benflisor, och när de lyfte upp honom från den rödklibbiga båren svängde de långa sotiga remsorna av hud och muskler i luften som vore de trasor av tyg. Först måste alltså detta bort, för att en läkning alls skall vara möjlig. Snitt, snitt, snitt. Som när man rensar fisk ungefär. Slamsorna plaskade ned i en skål.

Sedan började kirurgen skära fram något som liknade en fiskmun. Huden lämnades längst, sedan, något kortare, det gulaktiga fettlagret, medan de ljusröda musklerna snitades kortare ändå. Mitt i fiskmunnens köttiga svalg satt benet. Det sågades av. Inte, som en lekman kanske förväntar sig, med en såg, utan istället med hjälp av en vass kedja. Kedjan åt sig gnisslande rakt genom det vita benet. Så hördes ett klickande ljud, när den lilla avsågade benänden sprätte iväg ned på det blodfläckiga cementgolvet. Därefter började den grönklädde kirurgen fila på benstycket. Då uppstod ett obehagligt raspande ljud, som påminde om hur det låter när man slipar av en bit hårt trä.

Därefter veks »munnen« ihop över såret och syddes samman. Det handlade inte om någon delikat brodyr, utan handgreppen var fasta och tagen bestämda. De tjocka, segelduksliknande hudflikarna pressades samman av stygnen till något som faktiskt mest såg ut som kanten på en Calzone. En glipa lämnades dock öppen och skulle vara så under fem dagar; visade såret då inga tecken på infektion skulle det sys ihop helt.

Det är, som sagt, en rätt enkel operation, rent tekniskt. Ingen kirurg tycker dock att det är något vidare roligt ingrepp: för att patienten skall överleva tvingas man stympa honom eller henne. En läkare med mer än 100 amputationer bakom sig sade att det svåraste ögonblicket för honom var strax innan kniven lades till köttet: det fanns alltid något oändligt sorgesamt över de nysövda patienternas ansikten. Ofta brukade de böna in i det sista, att han snälla, snälla skulle rädda benet. Men han tvingades ändå fullborda minans verk.

Och ut ur operationssalens tunga doft av blod och desinfektionsmedel rullades ännu en blek krympling. Den här gången var det en tioårig pojke.

VIII

Offrens historier var sorgligt likalydande. Få var militärer. Då och då kom det in minsprängda soldater från frontlinjen, som bara låg en tre-fyra kilometer bort från sjukhuset — ljudet av artillerield hördes hela tiden. De hörde dock till undantagen, för de kände i regel till var minfalten fanns. Det gjorde sällan vanligt folk. Så nittio procent av de skadade var civila, femton procent var under fjorton år.

Även om ett avsprängt ben — av någon outgrundlig anledning ofta högerbenet hos män, vänsterbenet hos kvinnor — var grundformen, så var variationerna stora. Dessa små dosor med sprängämne kan nämligen orsaka de mest

oväntade skador på den bräckliga människokroppen. När jag gick runt i de överfyllda sjuksalarna såg jag först bara ögon, ögon som smärta och chock sugit tomma och svarta. Få gav ljud ifrån sig. En gammal gubbe gungade runt i sin kantskavda säng, höll hårt runt sin lårstump och gurglade av smärta; en utmärglad ung man utan fötter låg fullkomligt stilla, men över hans stela läppar pressades ett svagt kvidande i plågsamt regelbundna pulser; det toviga håret, det långa skägget och hans plågade drag gjorde att han såg ut som en Kristusgestalt målad av di Ribera eller Zurbarán eller någon annan spansk 1600-talsmästare: den unge mannen var mycket riktigt på det yttersta.

Luften var skämd och luktade jod. Vid en säng höll en man på att svabba bort en stor mängd blod med mopp: varje svep lämnade efter sig ett hårliknande mönster. I en säng satt en annan yngling märkligt nog upp. Märkligt nog för att hans ansikte var borta, försvunnet under ett flätverk av fläckade gasbindor. Det som skymtade var bränt, blodigt och groteskt svullet. Hans namn var Wahid och han började tala, men med yttersta ansträngning, för munnen var krossad och orörig, ljuden dämpade och brutna: den dova rösten steg upp ur någon obestämd plats inne i hans kropp, som den dödes stämma i Edgar Allan Poes novell »Fallet Valdemar«. Han berättade att han bara gått för att besöka en trädgård, men att dörren ditin råkat vara försåtsminerad, och den exploderade i hans ansikte. Sedan tystnade Wahid, utmattad av plågan eller ansträngningen eller blotta minnet, böjde tungt sitt inlindade huvud nedåt, och ur den trasiga munnen dinglade en rödfärgad sällivsträng.

IX

Barnen lät mer, men rörde sig mindre. De föreföll liksom tillplattade av tjugo, trettio atmosfärers tryck, som pres-

sade deras tunna lemmar och alltför stora skallar ned i sängarna. I en sal skrek en 11-årig flicka hysteriskt av rädsla när en vårdare klippte loss de svarta, spindelliknande stygnen från hennes benstump. I andra änden av samma sal låg Babai, en pojke i tidiga tonåren, iklädd en blågrönrandig sticketröja. De två fingrar som återstod på hans högra hand rörde sig kloklänkande i luften. Den vänstra handen fingrade försiktigt på det bandage han bar över sina ögon — eller snarare över den plats där ögonen en gång suttit. Sedan for den ned mot bröstet, sökte en tom ballong som låg där. Den där ballongen var hans enda distraktion och sällskap. En sköterska förde hans fingrar till gummistykets, Babai sade tyst »tack«, lyfte den till sina krutstänksbrända läppar och blåste hårt.

Babai var ute och arbetade, när hans spade stötte mot en mina. Det var en rätt vanlig historia. Barnen var särskilt utsatta, fångade som de var i en sax mellan fattigdom och okunskap. I detta utfattiga och föröddla land måste även barnen bidra till familjens överlevnad, och ofta sändes de iväg antingen för att dra ihop ved eller samla krigsskrot till försäljning. Överallt i Kabuls ruinområden gick det att se skaror av dessa små, som vandrade knäande under tunga bördor eller gick runt framåtböjda i jakt på granatsplitter. Barn bryr sig föga om varningsskyltar, utan ser blott de åtråvärda ting som de vuxna försmått — ofta just på grund av riskerna.

Den tioårige gosse som nyss fått sitt ben amputerat rullades nedsövd in på intensivvårdsavdelningen. Hans namn var Shakar. Bredvid Shakars säng satt pappan, en mager karl med rädda ögon och smala axlar, iförd en sovjetisk jacka i imiterat jeansstyg. Pappan berättade. Shakar och flera andra barn var ute och letade ved. De fann en stor trädstam, som de började böja och vrida i för att få loss. Då exploderade minan. Shakars pappa fick inte reda

på vad som hänt förrän han på kvällen kom hem från arbetet. »Den där jävla veden«, tillade han efter en paus, och en slöja drog fram över hans insjunkna ansikte, »den där jävla veden.« Som vore det vedens fel.

I sängen bredvid fortsatte Babai att blåsa i sin ballong. Den blev sällan mer än kvartsfull.

x

När kriget på detta vis återfördes till sin minsta gemensamma nämnare – smärtan – var det på sätt och vis omöjligt att skilja från vilken naturkatastrof som helst. De där människorna med sina stympade, vridna kroppar var offer för ett våld som kändes fullkomligt slumpmässigt: man kunde ibland glömma att det fanns en mänsklig vilja bakom minorna och raketerna som efterlämnade köttslamsor dinglande för vinden uppe i trädens grenar. Samtidigt var allt det här till synes opersonliga våldet ändå del av något större, av Historien. När vi en dag åkt genom Kabuls förorter för att än en gång ta oss ut till fronten strax sydväst om staden, hade vi passerat en hög, tornliknande byggnad, främmande och tämligen vacker med vågade, funktionalistiska stildrag, fasaden klädd i apelsinfärgad marmor. »Vad är det?« frågade jag tolken. »Det brukade vara det sovjetiska kulturcentret«, sade han. »Vad är det nu då?« frågade jag. »En toalett«, sade han och rynkade nöjt på näsan.

Vi stannade. Då och då hördes det gnällande, slamrande ljudet från ett antal salvpjäser som stod parkerade några hundra meter bort. I gliporna mellan smällarna hördes skratt från en klunga med unga mujaheddin som spelade volleyboll på kulturcentrets skyddade bakgård. Jag gick in. Min guide hade rätt. Det var en toalett.

xI

Jag passerade paradingången, uppför trappor täckta av glas, papper, aska, grus, vridna metalldelar och drivsatser från RPG 7-or. I den höga entrén möttes jag av takhöga mosaiker i bästa socialrealistiska stil: traktorer, bönder, arbetare med torpedbåtshakor. Blicken föll dock oundvikligen på en kolossalmosaik av Lenin som stirrade ned mot besökarna. Stirrade ned förresten. Den där Lenin stirrade inte längre. Någon hade med stor omsorg skjutit bort ögonen. Och, som en eftertanke, även munnen. Pricken över i hade satts med en stor blaffa mänsklig avföring, som kastats upp mot ansiktet, men missat med några decimeter.

Överallt luktade det lort. Solen silade in genom fasadens granathål, och i ljussplittret syntes sot, aska, takputs, patronhylsor, mänskoträck. Uppgången till den stora teatersalongen var fullkomligt täckt av avföring. Själva teatern var totalförstörd: på de främsta bänkraderna låg rampljusen kringspridda, det höga plåttaket hade kollapsat och man såg himlen.

I den skumma källaren möttes jag av en vidunderlig syn: hela det jättelika filmarkivet var fullständigt vandaliserat, in till sista rullen: jag vadade runt till anklarna i sönderrivna, sönderbrända filmer. På sköra och missfärgade celluloidremsor skymtade jag skördetröskor, isbrytare, statyer, militärparader, fabriker, dansare, förortshus, sädesfält, stålkombinat, demonstrationståg, dammanläggningar, mer sädesfält, glada tyranner, glada soldater, glada tecknade figurer, glada idrottsmän i blå träningsoveraller. Filmprojektorerna fann jag utanför, nedkastade i den torrlagda och av löpgravar inramade swimmingpoolen.

På samma gång upprymd och deprimerad lämnade jag den apelsinfärgade ruinen, klättrade in i den väntande terrängbilen och fortsatte bort längs Darulaman Wat.

Vi tillhölls att vänta till skymningen. För att minska risken. Vi gick in i en stor, splitterrepig byggnad vilken tjänade som tillfälligt högkvarter för 35:e divisionen, upp i ett tomt, vindsvept trapphus. En ung mujaheddin som stod vakt grep tag i mig, och mitt hjärta hoppade till: vadnu? Men han pekade bara på min rosa scarf, frågade om jag var sårad och behövde hjälp. Med ett leende försäkrade jag honom att allt var bra med mig. Han log tillbaka, klappade mig hjärtligt på ryggen. Jag hade kommit att tycka om afghanerna. Och då inte alls bara som soldater. Ytterst handlade det väl om den afghanska gästfrihetskulturen. När väl den där kritiska första minuten passerat, och de bestämt sig för att inte råna en, så var man en av dem: de månade verkligen om ens säkerhet, bjöd på den finaste maten, den bästa platsen att sova. De var alltid beredda att dela med sig av sitt armod.

Jag lade mig invid en vägg, började läsa i min bok, en diktsamling av Rilke, men fann att orden bara rann förbi, klanglöst. Paul skrev ett brev till sin dotter. I rummet intill, barfota invid en vedkamin och ett porträtt av Masoud, var ett högre befäl sysselsatt med att per radio dirigera en artilleriduell. Framgången var måttlig, för nedslagen från motståndarnas pjäser var så nära att fönstrens plast buktade inåt av tryckvågorna. Jag slumrade, eller snarare: jag låtsades sova. För jag sökte stilla min oro, som hade växt långsamt de senaste dagarna. Åsynen av de där stympade lemmarna och allt det där blodet hade uppenbarligen satt igång något. Samtidigt hade också mina egna barn börjat bli allt flitigare gäster i mitt huvud — både när jag var vaken och när jag sov. Varför gjorde jag detta? Varför gjorde jag dem detta?

När vi klättrade in i den lilla terrängbilen hade det bör-

jat skymma. Paul och jag satt bak med en mujaheddin. Befälhavaren, Naser, satt fram, som vanligt med en japansk walkie-talkie i handen. Hans höga rang gick att ana av det faktum att han varken bar vapen eller uniform. Han var istället iförd ryska kamobyxor, sticketröja och snygg, brun läderjacka av västerländskt snitt. Hans högsta dröm var att ta sig till Europa och arbeta som taxichaufför.

Låga grå moln klädde horisonten. Det vikande ljuset och byar av regn fick landskapets konturer att mjukas upp, som vore de målade i akvarell. Efter ett tag började dropparna piska ned på den framilande bilens presenningstak, och farten sjönk när vi körde upp på en slirig gyttjeväg.

Jag var rädd, för även om sikten var dålig och även om vi körde med nedsläckta ljus så var vi fortfarande ett utmärkt mål. Varför vi skulle åka bil fram till stridslinjen begriper jag än idag inte. Antagligen ville de göra det så bekvämt som möjligt för oss. Då hade jag dock svårt att uppskatta just den aspekten av gästfrihetskulturen, för talibanernas ställningar låg högre upp, och de kunde se ned på oss. Och det small ordentligt. Det var dessutom omöjligt att se vad som hände genom de immiga rutorna: vi var som blinda — ett faktum som givetvis gjorde mig än mer nervös.

Så körde vi fast.

Bilen blev liksom hängande på en stor sten som regnet hade spolat fram. Föraren växlade och backade och växlade och körde fram och växlade och backade. Motorn sjöng högt och plågat. Men bilen satt fast. Hjulen spann, sprutade gyttja.

En dubbelsmäll på nära håll fick hela fordonet att gunga till.

Vid det här laget stirrade jag fastfrusen ut genom mitt

fönster, och det enda jag såg var Signe. Och jag tänkte på hur liten hon var, och att om något skulle hända nu skulle jag vara föga mer för henne än ett rykte, några historier och en låda med fotografier. Och det som jag tidigare brukat till tröst – om något händer nu, så är de för små för att minnas mig, minnas det skedda – var nu tvärtom min stora plåga. Tanken att inte ens vara ett minne, att inte få se vem hon var, att inte få vara med om dem mer, den gick bara inte att bära. Andra försök till rationalisering – att livet inte bara kan gå ut på att undvika smärta, att döden är den yttersta utmaningen av en tid besatt av ytan – var redan bortsmälta. Dödsångesten var så stor att jag slutade att darra, utan bara blev fullkomligt stilla.

Paul märkte vad som var å färde, och började konversera mig, fråga saker om artillerikalibrar och annat. Syftet var så uppenbart terapeutiskt att jag blev lite arg, men givetvis mest generad över att ha blivit ertappad med all min skräck. Jag hackade något till svar med hes, pipig röst, för struphuvudet var liksom låst av adrenalinpåslaget.

Där lossnade bilen. Med ett skutt slirade den vidare.

Men det fick räcka nu, det insåg även Naser. Bilen parkerades i skydd av en mur. Safar, en ung mujaheddin med pannlugg, grön dunjacka och grå dishdasha tog Nasers sovsäck under armen. Hans kamrat Ahmet bar en sjal överfylld med små apelsiner, försiktigt. Så löpte vi, fort, över fälten. »Bouro, bouro!« Som vanligt sprang jag med blicken låst en meter framför fötterna, på jakt efter tecken på minor. En granat slog ned: VLAM. Hela världen svajade till för ett ögonblick av tryckvågen, och jag tog ett snedsteg. Men det var ingen poäng att slänga sig i skydd nu. (Dessutom var ju marken så blöt och lerig.) Vi rörde oss mot en klunga med hus, en tom by. En salva från en kulspruta hackade till vid sidan om oss. »Dushka?« ropade jag frågande till Naser. Varför vet jag inte. Ville väl visa

mig kunnig. Han skakade på huvudet: »Siko.« Vi fortsatte. »Bouro, bouro!« Precis framför mig sprang Safar. Med min nedåtriktade blick lade jag märke till att han bar vita sneakers. De var genomsura. I gliporna mellan de rullande smållarna hörde jag hur hans nakna fötter kippade runt i skorna.

Andfådda nådde vi den övergivna byn.

XIV

Klockan var över midnatt när patrullen ställde upp i skyttekolonn och försvann in i mörkret. Jag och Paul befann oss någonstans i mitten. Kedjan av män – vars närvaro mest kunde förnimmas genom det svaga klirret från utrustningen – rörde sig stadigt mot den främsta linjen. Därom rådde ingen tvekan. Det märktes på ljuden.

Kulor drog fram över våra huvuden. Till en början gav de olika projektilerna från sig ett surrande, ibland pulserande dovt ljud – ett tecken på att de befann sig mot slutet av sin bana och förlorat energi, eller till och med börjat tumla genom luften. Ju längre vi gick, desto skarpare blev dock det där ljudet. Det dova, lite loja surrandet förbyttes först i vassa väsljud, för att ännu en stund senare ersättas av något som närmast liknade knallar. Och hela tiden hördes detonationer. På alla sidor. De akustiska svallvågorna spolade över oss igen och igen.

Till en början hade vi uppenbarligen rört oss nere i en ravin eller kanske en uttorkad åbädd, men så rundade vi något slags hörn, för det var som om en ridå gått upp.

Fram till den punkten hade jag alltid skådat nattliga eldstrider på håll, varvid jag i praktiken behandlat det hela som ett pyrotekniskt fenomen. Nu befann jag mig för första gången mitt i en sådan gryta kokande av ljus och ljud. Det var både obehagligt och storslaget på samma gång.

En bit till vänster om oss, skymd av en liten höjdsträck-

ning, stod en stridsvagn, som upprepade gånger avfytrade sin pjäs ut i natten: varenda smäll ackompanjerades av en jättelik mynningseld, som flammade upp sekunds snabbt. Jag tänkte att den måste gå att se milsvida omkring, och som ett slags svar på min tanke kom en RPG-granat fräsande med en svans av brandgula gnistor genom luften. Talibanerna var inte långt bort. Projektilen gick över våra huvuden, men var ändå så nära att jag duckade instinktivt — jag minns inte att jag hörde den slå ner. Dock fortsatte jag att stirra som förhäxad upp på natthimlen, som kryssades av röda och gröna spårljus, och glittrade av återskenet från ständigt nya detonationer. Jag stannade, vände mig om och studerade andäktigt den gloria av blixtrar som omgav oss.

Jag vet inte hur länge jag var förlorad i detta åskådande, men plötsligt märkte jag att jag var ensam.

Panik.

Även om skottlossningen stundtals var öronbedövande, vågade jag inte ropa; inte med talibanerna så här nära inpå. Inte heller vågade jag börja leta efter patrullen; inte med bilden av det minsprängda benet framför mig. Samtidigt hade jag ju ingen aning om var jag befann mig; om jag satt kvar på stället skulle kanske gryningen ertappa mig i ingenmansland. Jag kröp ihop i något som verkade vara ett dike. Det stack i mina händer. Och om jag inte begripit det förr, så gjorde jag det nu: krigets elementarkraft är inte granaternas och de andra projektilernas sönderlåtande energi; det är fasan.

Så hörde jag ett ljud helt nära. Jag spejade intensivt in i mörkret.

Något ljust rörde sig, kom närmre.

Så kom en annan rörelse, från ett annat håll. Unge Safar. Han hjälpte mig på fötter, och flätade sedan in sin hand i min, och ledde mig bort som vore jag ett litet barn. Jag

passerade en hukande gestalt. Det visade sig vara Paul — det ljusa jag sett i natten var den vita teleskoplinsen till hans kamera.

Safar följde mig resten av natten.

xv

Talibanernas anfall var avslaget. Om det nu alls var ett anfall. Jag har ingen aning. Jag hade varit mitt uppe i något, och just därför visste jag inget om vad som verkligen passerat.

Skjutandet upphörde inte, men dämpades något. Patrullen vände åter till den tomma byn, till huset med sina kaminuppvärmda rum och blå-röd-gröna plastmattor på golven. Ljudbandet gick baklänges. De förbisusande kulornas skarpa smällar mattades, blev till väsningar, blev till brummanden. Ingen sade något. I luften hängde trampet från steg och det stilla klappret från vapnen.

Plötsligt hördes ett helt annat ljud. Det var en flöjt.

Gryningen var så pass nära, att det var möjligt att till höger om oss urskilja konturerna av ett ruinhus, och ur det steg nu en flöjts silvertoner. Någon i kolonnens tät hyschade; jag tror det var Naser. Kedjan med män stannade upp, höll andan och spetsade öronen. I mina öron lät det som en afghansk version av temat till *Gudfadern*. Det var vackert. Långt vackrare än alla de där banden av spårljus som lyste upp himlen bakom oss. Och även melankoliskt. Just det faktum att den där försiktigt slingrande melodislingan var så spröd ställde den i given opposition till allt det där dånande, dundrande, dönande, som omgav oss alla, även den anonyma flöjtisten i natten.

Så tystnade flöjten, och kolonnen sattes i rörelse. Just då såg jag ett svepande pärlband av grönt spårljus skära ned genom luften och hugga ned i marken en liten bit framför kolonnen. Några av spårsatserna glödde till i jor-

den och dog; ett par projektiler studsade på något och rikoschetterade rakt upp mot himlen med ett ilsket surrande ljud. Hade vi inte stannat upp för att lyssna på den där flöjten, hade kulkärven troligtvis slagit ned mitt ibland oss.

Vi marscherade vidare. Horisonten var bara en tunn glipa av ljus.

XVI

Jag fyrade aldrig av den där stalinorgeln. Jag skakade nej tack på huvudet, flinade väl lite dumt, och gerillasoldaten ryckte på axlarna och vi återvände till ruinen.

Vad var det han sade, Samuel Johnson, när han betraktade någon ovanligt olycklig eller elända: »There but for the grace of God goes I«.

Ja, mannen med bukskottet, det var jag. Och de afghanska barnen med sina trasiga, minsprängda händer, det är mina egna, som jag stoppar om, och de blöder varje natt på mina lakan hemma i huset på den uppländska slätten.

Så att inte trycka av handlade inte om att skona någon annans liv, utan ytterst bara om att rädda mitt eget. Det stod klart strax efteråt, när stalinorgelns raketer ylade iväg mot den gråmulna himlen i grusstänk och rök. Jag hukade inne i ruinen, och råkade då se min egen spegelbild i ett smutsigt dörrglas, och för en fasansfull sekund skymtade jag mig själv som död, ja som död, för exakt så såg det ut, för jag hade öppnat munnen som man gör vid höga smällar, för att lätta på trycket på innerörat, och ögonen var halvt ihopknipna: ett stelnat ansikte, hängande haka, halvöppna ögon — en dödsmask.

Så lade sig ekot efter den sista gnällande smällen. Och miraklet inträffade. Jag stängde munnen, öppnade ögonen helt, och blev åter levande.

Två veckor senare var vi tillbaka i Sverige.

Anki och barnen mötte ute på Arlanda. Jag var så lyck-

lig över att se dem igen. När vi åkte genom den stora rondellen och körde upp på E4:an, och det barmhärtiga mörkret slöt sig om bilen, föll jag i gråt.

LET THE BODIES HIT THE FLOOR
(IRAK 2005)

I

Det är dags. Från min plats kan jag se hur de två observatörerna ställer sig upp, tar på sig sina långa, platta skottsäkra västar, kopplar upp sig mot internradion, faller ned hjälmarnas solglas och börjar spana ut genom de bubbelformade sidfönstren. Planet börjar svänga. Ljuset bryts, blir ömsom skarpare och mer dämpat och skarpare igen. Min blick faller på de tre unga männen som sitter mitt emot mig.

De är klädda i den underliga blandning av civila och militära kläder som kännetecknar sådana där privatanställda specialister, *contractors*. De är alla 20–25, har varit uppspelta under hela färden, tilltalat varandra »dude«, »retats och lekt, tagit bilder med små digitalkameror, gjort satanisttecken i takt med musiken i de delade hörlurarna, bråkat över vilken film de skulle titta på i en medhavd laptop – valet föll till slut på *Imaginary Heroes*. Där sitter också en fjärde ung man iförd en grön t-shirt märkt »Sk8 Factory Brooklyn NY«: han är lite rundare, en dubbelgångare till den amerikanske karaktärsskådespelaren Philip Seymour Hoffman, och han betraktar de andra tre med viss överlägsenhet; och det särskilt sedan två av dem med hög röst börjat berätta historier i uppenbart syfte att skrämna den tredje, som tydligen var på väg till Irak för första gången. Ett lakoniskt »We get hit every other day« dödar historieberättandet. Var jobbar du?, ropar nykomlingen storögt genom motorbullret. »Abu Ghreib«, ropar Philip Seymour Hoffman-kopian, lutar sig tillbaka mot

det röda lastnätet. Vad gör du? »Iwo grzel.« Vadå? Philip Seymour Hoffman artikulerar övertydligt: »I do Intel.«

Så ändras motorljudet. De tre killarna mittemot tittar upp från sin laptop, byter förväntansfulla blickar och en av dem gör grinande ett tummen upp. Jackass Bagdad. Vibrationerna ökar i flygplanskroppen, stiger upp genom fotsulorna och jag känner plötsligt hur vi faller, faller, fa-a-all-er, känner hur jag först lyfts, sedan pressas ned i det hårda plåtsätet. Dubbla rader av svettiga huvuden gungar i unison fram och tillbaka. Vår C-130 är på väg ned mot marken i en brant spirallrörelse. Det är lite som att åka berg-och-dalbana; även jag ger ifrån mig ett roat flin. Min väst kasar fram från sin position under sätet, men jag fångar den med foten och föser den tillbaka. Några halvtomma vattenflaskor ramlar förbi. Alla har sina västar under sig, några till och med sitter på dem, som extra skydd för eld från marken.

Landningen på BIAP blir brant och hård. Planet närmast studsar fram över landningsbanan, kasar så fram med flöjlade propellrar. Så stannar vi, rampen bak öppnas med ett ljudligt surr och ett bländande vitt solsken slår in. Jag följer strömmen med folk ned på den heta och dammiga plattan. De tre unga männen utbyter leende olika skruvade handslag. En bit bort snurrar två Apachehelikoptrar runt en fet, svart oljerök. Något brinner. Oklart vad. »Welcome to Bagdad.«

II

På håll ser vi bara en mörk skymnings skepnad, men när vi kommer närmre i kvällsmörkret tar den form som något ur *Tusen och en natt*. Eller möjligen Disneys *Aladdin*: det är Al Salam-palatset i Bagdad, det sista av regimens stora skrytbyggen, och inte helt slutfört när kriget inledes på våren 2003. Nu är palatset och dess parkliknande

omgivning förvandlat till en amerikansk bas, i vanlig ordning omgiven av lager på lager med taggtråd, sandsäckar, vaktorn, spärrar, betonghinder och T-formade skyddsmurar.

Snart är vi inuti den akustiska bubbla som omger alla stora amerikanska anläggningar: den dova basen från några stora bensindrivna kraftaggregat blandas med de många luftkonditioneringarnas surrande tenorer. Fladdermöss beskriver sina hackiga kurvor i den varma luften. Vi går in, förbi anslag med aningslöst leende soldater, som givetvis inte hade en aning om att just den bilden skulle användas för att illustrera det faktum att de dödats »supporting Operation Iraqi Freedom«, som standardfrasen lyder; förbi anslag om nolltolerans för sexuella trakasserier – påfallande många av de kamouflageklädda militärerna är förresten kvinnor.

Det är som ett Taj Mahal ritat av Albert Speer. Pelargångarna lyser av påkostade mosaiker; högt uppe på väggarna löper pastellfärgade arabesker, interpunkterade av Saddam Husseins signatur i mintgrönt. De enorma salarna avlöser varandra. För att utvinna arbets- och sovplatser ur detta hav av ceremoniell yta har amerikanerna balkat av dem med väggar i plywood. Resultatet är inte bara en förvirrande labyrint, utan även en intressant kollision av skalor: de smala och spartanska sovbasen med sina låga väggar bryter av mot det breda och överlastade taket högt däruppe. Det är som om en massa Nils Karlsson Pysslingar flyttat upp i Lillebrors lägenhet.

Jag somnar snabbt, trött efter en lång, het dag. När jag väcks igen i mörkret tror jag för något ögonblick att jag ännu är hemma. Så blinkar några lysrör igång, och i deras kalla sken skymtar jag bjärta mosaiker bak ett virrvarr av slarvigt dragna elsladdar, telefontrådar och nätverkskablar. Och jag minns. Det är inte ett lyckligt uppvaknande.

»War is a great ass-hole magnet« — för att citera P.J. O'Rourke. I första hand är det givetvis alla dessa *contractors* som sticker i ögonen, folk anställda hos något av de många multinationella säkerhetsföretagen: Blackwater, MPRI, Dynacorp, ERINSYS, ofta tungt beväpnade med olika exotiska automatkarbiner, inte sällan stela och självmedvetna. Vissa ser ut som hangarounds till någon halv-kriminell MC-klubb. Andra verkar helt malplacerade. I kön till *Subways*-barracken ute på BIAP skådar jag en ung, muskulös kille som mest ser ut som en deltagare i Paradise Hotel eller någon annan dokusåpa: rakat huvud, snygga sneakers, tajta jeans, åtsmitande T-shirt. Det som dock avslöjar honom är den oklanderligt rena M4 som han håller i sin ena hand, ovant, som vore den en handväska. När han tror att ingen ser, betraktar han förälskat sina egna hårt deffade bröstmuskler och rör försiktigt vid dem. Militärerna tycker illa om *contractors*, säger att de har mångdubbelt högre lön för en bråkdel av den risk som en vanlig armésoldat löper.

Alla dessa *mercs*, dessa toppbetalda legoknektar, illustrerar på ett närmast övertydligt vis gapet mellan ideologi och praktik i Irak. För, precis som så ofta förr, signalerar det högt uppskruvade tonläget i propagandan inte att så mycket står på spel, utan raka motsatsen. När skälen är vaga, planen osäker och målen svävande så behöver man den energi som ryms i de stora, guldbläterade orden. Retorik är inte bara politikens förlängning: den kan också vara dess motsats.

Samtidigt skänker det här föraktet för legoknektarna lite grann av ett moraliskt alibi. För de amerikanska soldaterna, och för sådana som mig. Jaja: vi är i alla fall inte som de. Samtidigt måste man fråga sig om skillnaden egentli-

gen är så stor? Stämningen bland alla som trampat runt i den brännheta sanden på flygbasen i Kuwait, i väntan på att vårt plan — »Chrome 23« — skulle lastas, var präglad av en dämpad förväntan. Ingen, vare sig legoknektar, FN-tjänstemän, soldater eller journalister, var där av tvång. Och ingen sade det rakt ut, men det stack ändå fram via en gest, antyddes av ett leende, anades i en ordvändning: *We few, we happy few* blablabla — ja, kicken är en del av det.

Detta var dock mitt fjärde krig, och jag hade rätt lite att bevisa för mig själv. Att jag nu åkt till Irak, berodde främst på annat. Jag hade hunnit glömma Afghanistan, hur jävligt det var. (Allt är bättre i minnet, samtidigt blir allt värre i fantasin; följaktligen är det ingen resa som jag oroar mig så mycket inför som just denna.) Men dessutom pågår, precis som i Balkankrigen, något som utan tvekan kommer att definiera epoken — ungefär som Vietnamkriget gjort med sin samtid dryga trettio år tidigare. Vidare måste färden till Irak ses i ljuset av spänningen mellan mitt historikerjag — dömt till fördelen att alltid komma för sent till allting — och mitt nujag — som ärligt anser att ingen tid är mer sensationell än den innevarande.⁶ Så hur skulle jag egentligen kunna låta bli? Resan var på samma gång ett privilegium och en plikt.

Men visst fanns där fortfarande mörka motiv.

Den bästa platsen i en Blackhawkhelikopter är strax bakom de två skyttarna. Det finns inget plexiglas runt deras kulsprutor, och man har därför en fantastisk vy nedåt. Solen har just gått upp när helikoptern lättar. Innan man ser att man flyger, känner man att man flyger: plötsligt blir belastningen på farkostens skrov helt annorlunda: jordens dragningskraft byts ut mot rotorns och sätet rör sig en liten, liten bit.

Bagdad ligger invärvt i ett gult dis, och under oss vaknar staden. Det är först från luften som man ser hur jättelik den är. Under den vida svängen över Tigris skymtar många av de gigantiska byggnader och minnesmärken som TV så ofta dröjt vid, som det Republikanska palatset med sin lapis lazuli-färgade kupol, och det bisarra segermonumentet vid Zaitun, med två jättelika korsade svärd som hålls av två jättelika nävar — enligt myten formade efter Saddams egna händer. Men strax lämnar vi dem bakom oss, palatsen, de hålsprängda ministerierna och all den neostalinistiska skrytarkitekturen, och svänger ut över den vanliga staden. Husen är platta, låga och bär alla samma ljusbruna nyans. Vi ser barn på väg till skolan, människor på väg till arbetet — ja, de som har ett: arbetslösheten är 60–85 %, beroende på hur man räknar — magra vilda hundar, bilar, åsnekärror, sopor. Fartvinden svalkar.

Så skiftar området under oss karaktär, blir gyttigare, fattigare: här är det inte många hus som har satellitdisk på taket. Sadr City. För att lura eventuella robotar faller den ramsvarta helikoptern bloss, som singlar mot mar-ken med svansar av tunn, vit rök.

Sedan kommer vi ut över de torra, glest bevuxna fälten söder om staden. En flock getter skräms i sken av rotorernas dova pulsljud, en flock får vandrar lugnt vidare i dånet, vaktade av en ung man i dishdasha. När vi lägger oss i en skarp sväng över några stora lundar med gröna daldpalmer, och skytten på höger sida börjar luta sig ut i sin sele och föra kulsprutan oroligt fram och tillbaka, är det bara musiken av Creedence Clearwater Revival eller The Doors som fattas. Skyttens kevlarväst är dekorerad med en liten tyg-chihuahua, och baktill på hans mörkgröna flygarhjälm sitter ett runt tygmärke med Kenny, en av figurerna från South Park: »You sent my son to Iraq — You Bastard!«

Vi landar tio minuter senare i ett moln av damm, färgat orange av morgonsolen.

V

Fredens myter påverkar hur vi upplever ett krig, vilket leder till att krig spelar upp myten om sig själva redan medan de pågår. Det är också svårt att följa ett amerikanskt förband i Irak utan att få vietnamvibbar. Vi har hettan, helikoptrarna och resurserna — resurserna! — och hela den kolossala apparaten, med alla de där underbara förfärliga maskinerna, som flyger och rullar och tjuter och rasslar och dånar, imponerande eller skräckinjagande, allt beroende på fallenhet och sammanhang, en apparat på ständig jakt efter en osynlig fiende, men också en apparat som delvis tuggar tomt, trots eller kanske tack vare sin storlek fångad i något den ej var avsedd för; vi har frågorna och förvirringen, och oförståelsen över dessa människor som liksom bara inte låter sig räddas, och tvivlet över huruvida de egentligen är värda det; vi har idealismen och cynismen och hämndbegäret; vi har den nästan kriminellt lättsinniga analysen som ligger bakom hela företaget, samt de nya, i hast ihopsnickrade argumenten i stil med att »om vi inte besegrar fienden här så får vi slåss mot honom där hemma istället«, och vi har de uppställda kängorna och de upphängda hjälmarna och identitetsbrickorna av metall som klirrar mot varandra i kvällsvinden när de döda avtackas, och vi har soldaterna, alla soldaterna, med sin hemlängtan och leda och sina ögon långt äldre än sina ansikten.

VI

Ändå tål det att sägas: Irak är inte Vietnam och Bagdad är sannerligen inte Saigon, denna nu närmast sagomytiska plats av glitter och synd, dit soldaterna kunde åka efter

striderna, flanera, shoppa, gå på barer, bordeller eller discon. Bagdad är inte att tänka på. Bagdad är *off-limits*. För i Bagdad finns Odjuret, och förirrar du dig i den sandfärgade labyrinten kommer han och tar dig, stoppar dig i sin säck, och sen skär han av ditt huvud på bästa sändningstid i al-Jazeera. Detta är FOB Falcon. Basens alla murar, splitterskydd, sandsäcksvallar, stormhinder, inpasseringskontroller, kulsprutetorn och kilometer på kilometer med glänsande bukter av razorwire, de är gränsen. Där slutar den trygga världen. Skyttesoldaterna och alla *tankers* gör sina dagliga utbrytningar längs de stora huvudvägarna, eller in i det extremt farliga område som löper ned mot Tigris, som går under smeknamnet »The Hinterlands«.

Men de flesta lämnar sällan eller aldrig basens bubbla. För dem är Irak bara solgasset och dammet, de neddimpande granatkastarprojektilerna samt dånet av bomber eller rasslet från en *mad minute* av skottlossning i fjärran, när en patrull kört in i ett bakhåll. (Regeln är, berättade en sergeant för mig när vi efter frukost stod och lyssnade till en sådan kakofoni, att en eldstrid avgörs under de första 60 sekunderna.) Hur många bilbomber som helst kan brännas av uppe i Bagdad — här tonar de ändå bara bort i kulissen av vardagsljud. Folk borta i USA (eller hemma i Sverige) vet förmodligen mer om det allmänna läget i Irak än en person på FOB Falcon. De ringde från redaktionen för att få en direktrapport. »Ännu en stor bilbomb? Tja, jag såg en stor rökpelare långt bort, och det verkade inte vara sopor som brann.« Det går att se på TV i matsalen, men det är krigsmaktens egna sändningar, och där visas det sällan nyheter från Irak. De flesta ser på sporten.

VII

Matsalen, ja. Det är bubblan i bubblan. Att komma in där från hettan är en omtumlande upplevelse. Plötsligt bryter

man loss från den kvalmiga luften, lite som en simmare som dyker på huvudet i vatten, och med ens befinner man sig inne i en underbart sval, skinande ren och väl upplyst lokal, med vitt kakelgolv, blå bord och stolar, samt vita väggar prydda med baseball- och football-souvenirer. Att dag ut och dag in se dessa mängder med pansarfordon och humwees och lastbilar och soldater, får en givetvis att ana skalan på den amerikanska insatsen. Ett besök i matsalen är dock det sista, avgörande beviset på att vi har att göra med världens enda återstående supermakt.

Man kan där välja mellan ett trettiotal olika rätter vid varje måltid, och antalet dryckesvarianter är säkert det dubbla. I regel finns det runt femton olika efterrätter — samt en varm paj; idag körsbär — bara av Baskin Robbins-glass finns fem, sex olika smaker. (Ja, man kan beställa en milkshake, eller själv göra sig en *Rootbeer Float*.)

Allt detta kräver givetvis en ofantlig apparat, som aldrig vilar.⁷ När man är ute på nattpatrull möter man hela tiden tungt lastade konvojer från Kuwait (organiserade av Halliburtonföretaget KBR och ofta bemannade av förare från tredje världen) som dånar fram i vild fart genom mörkret, eskorterade av bepansrade *guntrucks*, bemannade av nervösa soldater som då och då skickar iväg bågar av rött spårljus ut i natten. En stor del av soldaternas sysslor handlar just om att patrullera den stora motorvägen till Kuwait och hålla den öppen för underhållet. Irak är en abstraktion. Som en soldat sa: »Orsaken till att vi är här i det här landet, är för att vi skall få ost i omeletten på morgonen.«

VIII

Framåt lunchtid är hettan överväldigande. Det är så varmt att luften verkar anta vätskeform, som man bara rör sig genom med svårighet, som vore varje steg ett simtag.

Kuba visar mig hur man kan värma våra MRE:s genom att lägga de ljusbruna foliepåsarna på Bradleyns ovasida. Efter en tid på det kokheta pansaret är de klara att äta. Jag sätter i mig en påse Minestrone Stew 357-05. Sköljer ned det med solvarmt vatten, uppblandat med rött Gatorade-pulver.

Genom den nedsänkta bakrampen letar sig solens vassa strålar allt längre in, och vi kryper sakta, sakta undan, pressar oss mot väggarnas alla balkar och stag i jakt på ännu en handsbredd skugga. Någon mäter: +49°. Samtalet börjar långsamt stanna av. Roe, sergeanten, berättar att han tog värvning för att bryta med ett liv som hamnat i en återvändsgränd, komma bort från bekymmer och ett hotande åtal. »Men«, säger han sen, efter en stunds tystnad, »fängelsestraffet skulle ha varit kortare.« Hans farfar slogs i Korea, pappan i Vietnam, varefter han kom hem till arbete i en bilfabrik där han var drivande i fackföreningen — »but they closed it down«. Strax efteråt somnar Roe, liksom uppstöttad i sittande ställning av den styva kevlarvästens sköldpaddsskal. Hans rakade huvud vickar bakåt och svett ritar ljusa streck på hans kinder.

Jag pratar vidare med den andre, som alltså heter Jared William Kubasak, men aldrig kallas för annat än Kuba. Jag frågar vad hans föräldrar tyckte om att han, det enda barnet, skulle åka till Irak. Tja, de hade varit »quite emotional« över det, svarar han. »Men«, tillade han, »dom försöker inte längre säga åt mig vad jag skall göra.« Så är han med sina 24 år också äldre än de flesta meniga.

Annars är han rätt genomsnittlig, antar jag. Ingen längre utbildning, föräldrarna arbetarklass: pappa elektriker, mamma sekreterare. De bodde i Rocky Mount, Virginia. Släkten kom från någonstans i Karpaterna. Precis som sergeanten hade Kuba en rätt stökig ungdom bakom sig, och också i hans fall hade armén blivit något av en räddning.

Tidigare hade han haft flera kommenderingar i Europa, och på det viset kommit att se bland annat Tyskland, Italien och Norge: »Det är nära Sverige, va?« Tidigare i år hade han skrivit på ett nytt kontrakt med armén — för Irak, i en stridande enhet.

Han är gänglig, med kantiga anletsdrag, rätt stor, lite sned näsa, breda ögonbryn och gröna, djupt liggande ögon. På 60-talet skulle han nog ha kallats för fulsnygg. Inte sällan ger han ett lite frånvarande intryck, men är samtidigt artig, öppen och hjälpsam.⁸ På något vis lyckas han hela tiden smutsa ned sig — med olja eller sot eller damm eller mat eller annat; jag ser honom röra ihop en improviserad efterrätt av chokladpulver och vatten, varvid han lyckas drälla blandningen över framsidan på sin kevlarväst; snabbt skopar han i sig spillet med en vit plastsked. Kaffet tar han sedan torrt, i pulverform. Han berättar för mig att en av hans favoritgrupper är The Hives, att han har hela GTA-serien på Xbox och att han mejlar hem till mamma och pappa minst varannan dag. Roe vaknar till, blinkar mot solljuset, och berättar att Kuba dessutom har simhud mellan tårna. Och börjar retas: »You're just poor white trash, Kuba, admit it!«

Då slår det mig, att det där med klass spelar roll. Under alla uppdrag vi följt ute i fält, har vi sällan sett ett enda befäl över sergeant. Officerarna — de välartikulerade, välutbildade — sitter för det mesta hemma på den muromgärdade basen. I vanlig ordning är det underklassen som bär huvuddelen av krigets bördor.⁹ Roe fortsätter att retas: »Erkänn, din version av en lyckad lördagkväll är att dricka en sexpack med öl och titta på *The Bug Zapper*.«

Det blir tyst.

Allt som hörs är det monotona drönet från tre bepansrade schaktmaskiner en bit bort, som är upptagna med att plana ut kanalvallen vi står på. (Den Bradley jag åker

med är här för att skydda dem från krypskyttar. Samtliga schaktmaskiner bär också spår av kulor.) Tanken är att göra kanalvallen mindre användbar för de upprorsmän som brukar ligga i försåt här, i syfte att attackera de amerikanska konvojer som regelbundet dånar förbi ute på den stora motorvägen ett par hundra meter bort. De sotiga och vridna vrak som skymtar vid väggkanten där borta vittnar också om hur farlig sträckan är.

Vi tenderar att förknippa liv med värme, men i viss mån är det tvärtom. Maskiner har inga problem med den här hettan: det bevisas av ljudet från motorer som både bild- och bokstavligen talat spinner här i solgasset. Allt medan människans vilja och tankar mjuknar och tappar sin skärpa, som om de börjat smälta. I extrem kyla är det tvärtom: då bryter maskinerna ihop, medan den väl påbylsade människan strävar vidare. Då kan vi ännu känna oss som vore vi maskinernas övermän — istället för att som här, dröja fångna i deras innanmäten.

Inget händer på 13 timmar, förutom att några irakiska bönder kommer och börjar skörda de gröna bönorna som växer på fälten nedantill. Vi går ned och får smaka.

IX

Efter en sen men utmärkt middag i skymningen — grillad kotlett och hummer, cheesecake till efterrätt — hamnar vi dästa i ett av logementen, och på en dammig TV ställd i en improviserad bokhylla gjord av gamla proviantlådor tittar vi på Ridley Scotts *Gladiator*. Jag får en Gatorade med apelsin smak av Gricks, vår värd. Det är en tid sedan jag såg den nu, och efter ett tag är jag helt inne i den. (Citat ur filmen: »What do the people care about Germania? They care about the greatness of Rome.«) Finalen, striden mellan Maximus och Commodus, har just inletts när den första smällen kommer. Hård, skarp, hög, kort.

Två dämpade knallar hörs så i fjärran. Stämningen på vår FOB är avslappnad, men urverket är fullt uppdraget, och det krävs mycket lite för att utlösa det. Soldater springer runt, tittar, ropar och frågar — »det var nära!«.

Vi går ut i det ljumma mörkret. Vid horisonten skimrar återskenet från Bagdad. Basens egna tunga granatkastare skjuter ut i natten. Längre bort dalar lysgranater vinglande ned mot marken. En, ännu en, en tredje, en fjärde. Det syns röda bloss från helikoptrar. Natten är full av deras dunkande, wobblande rotorljud. Granatkastarnas hårda smällar hörs en bra bit efter midnatt, och sängen skakar lätt vid var knall, men till slut somnar jag, med gula skummiproppar djupt inkörda i öronen.

Under natten drömmer jag om Anders, en vän som avled för några år sedan. I drömmen lever han, men jag vet att han verkligen ÄR död, och när jag berättar detta för honom, blir han alldeles ljusgrå i ansiktet, sjunker ihop framför mig. Det är insikten om att han är död som dödar honom. Jag gråter i drömmen, förtvivlad över vad jag gjort. När jag vaknar upp känns det i mina ögon som om jag gjort det i verkligheten också.

På morgonen får vi veta, att ännu en patrull från basen attackerats, och att en pansarbandvagn av typ M-113 träffats, och vält. Två man är döda, tre skadade.

X

Varje gång någon stupat, stängs omedelbart alla utgående kommunikationer i 24 timmar: telefon, e-post, Internet. *Communication Blackout*. Syftet är att förhindra att de anhöriga får höra om dödsfallet från någon annan än myndigheterna. Det är den andra gången på tre dar som detta sker. Vi går och äter frukost. Allt är som vanligt. Det prat jag hör gäller Rita. Orkanen alltså.

Helgkänsla. Ovanligt många av de unga soldaterna är

nämligen i inre tjänst: vandrar bara runt i kortbyxor, T-shirt och flip-flops, städar, sorterar materiel, rengör sina dammiga vapen. (Någon berättar för mig, att den tunga kulspruta de har på sin Humwee ursprungligen suttit i en B-17, flygplan av den typ som en gång bombade Tyskland, och att den legat i flygvapnets förråd sedan dess.)

Att gå genom korridoren är en rörelse genom tunna akustiska lager. Det är som om man själv gled längs radions FM-skala. Från snart sagt varje logement slår det ut musik: Korn, Marilyn Manson, Methodman, Too Short, The Hives, Twista, Static Axe, Disturbed, Evanescence, Petey Pablo. Se där soundtracket till framtidens spelfilmer om Irakkriget. Och öppningsmusiken till *Apocalypse Now: Iraq*, med en korpsvart Apachehelikopter som svänger i slow-mo mot en ökenskygning, ja, blir troligtvis 3 Doors Down med »Changes«. Det är rap- och Alternative Rock-generationen som krigar nu.

XI

Mörker. Borta över horisonten hänger en brandgul aura. Det är Bagdad.

Solen har ännu inte gått upp, men basen har redan vaknat. Otydliga gestalter sveper runt, ljuspunkter av olika färger blinkar, och i luften hänger det vinande, sjungande ljudet från stridsvagnarnas turbinmotorer, när de startas upp och varmkörs. En klunga soldater står i halvcirkel bakom ett underligt, högt, sandmålat fordon med stora hjul. Den liknar mest något ur *Mad Max*. Soldaterna skyfflar i sig frukost ur vita skumplastbrickor. Ingen hinner äta upp allt. Någon röker sedan en cigarett. Den röda glöden beskriver figurer i mörkret.

Sedan börjar de dra på sig utrustningen: styva, otympliga kevlarvästar med tunga förstärkningsplattor som skall skydda de mest vitala organen; strupskydd; camouflage-

färgade hjälmar; så kallade ballistiska glasögon, som skall värna ögonen mot lättare splitter; stridsselar med ammunitionsväschor; pistolhölster, som fästs med kardborreband på låren; svarta automatkarbiner av typ M 4. Sedan svingar de sig ombord, en efter en, något ostadiga under utrustningens börda.

Den tjocka bakdörren stängs med ett dovt metalliskt ljud.

Radion slås på. Sambandet med de andra fordonen prövas. Anropssignalen för vårt fordon väcker skrott: »Short Bus!« Alla flinar. Jag fattar ingenting. Någon förklarar: i USA får utvecklingsstörda och handikappade barn — »You know, retards!« — ofta åka i en speciell typ av kort skolbuss. »Let's move this damn thing.« Gricks, som för befälet, nickar till föraren, och vi rullar iväg, lätt svajande.

Strålkastarkäglorna lyser upp rad efter rad med parerade stridsvagnar, bländar nymornade soldater på väg till eller från matsalen. Efter att ha krånglat oss förbi flera barriärer av betongmurar, taggråd och sandsäcksbarrikader, stannar den lilla konvojen. Vapnen laddas. Det rasslar från de tunga kulsprutorna. På de efterföljande humweejeeparna klänger soldater upp och kopplar lös de höga antennerna. Vi spänner fast oss. Öronpluggarna sätts på plats — blir fordonet träffat åker hörseln annars ofelbart — och någon visar att det är den gröna sidan som skall sticka ut. *Combat Earplugs*. Sedan gungar vi vidare, förbi ännu en kontroll, där några irakiska soldater ligger och sover på tätsängar under bar himmel.

Så svänger vi upp på den dubbelfiliga motorvägen. Någon signalerar med en liten strålkastare mot den ankommande civila trafiken, och skytten på taket svänger sin tunga kulspruta hotfullt. Bilarna bromsar genast in, många slår på sin varningsblinkers. De vet att de måste hålla avståndet. De vet att de amerikanska styrkorna har rätt att skju-

ta på fordon som kommer närmare än 100 meter. Bilarna närmast framför oss svänger genast in till vägrenen. Allt stannar liksom av. När vi sedan kör vidare, skuggas vår lilla konvoj hela tiden av en långsam tsunami med blinkande bilar.

»Idag kommer vi dö allihopa«, säger soldaten på sätet till höger om mig. Han som sitter snett mittemot skärskådar uppmärksamt mitt ansikte, på jakt efter en reaktion. »Välkommen till *the Boom-Boom-Room*.«

XII

IED. Aj-i-dii. Det ordet flyter ständigt upp om man följer amerikanska soldater i Irak. *Improvised Explosive Device*. Improviserad explosiv anordning. Det är det som vi är på jakt efter idag. IED:s.

Reguljära eldstrider är det nämligen rätt litet av. Nu-förtiden. Rebellerna har upptäckt att i dessa situationer hamnar de nästan alltid på den förlorande sidan; sådan är nu den amerikanska krigsmaktens kolossala kraft. Istället tar de vad som helst som kan explodera, för det mesta gamla artillerigranater, och gräver ned dem vid vägarna. Sedan detonerar de dem med fjärrstyrning — elkablar eller olika trådlösa apparater, som mobiltelefoner — när något lämpligt mål kommer förbi.

Låt mig beskriva synen efter en sådan attack. I spelfilmer brukar blodsprutet som uppstår vid en träff vara uniformt, både i färg och konsistens. I verkligheten är vätskan som ligger kvar efter en riktigt kraftig huvudskada långt ljusare och betydligt mer lättflytande — jag antar att det beror på att den blandats upp med hjärnsubstans. Förarrummet i den Humwee som träffats är översköld med sådan rosa vätska — även en Gatorade och en flaska mineralkvatten är dränkta i den —, förutom på en punkt, vid radion mellan sätena, där jag antar att kroppen vilat efter

smällen, och artärblod pumpats upp ur den avklippta halsen, under de sekunder som trycket i kärlen ännu var någorlunda högt, varvid en pöl av tjockt, mörkrött blod bildats. Det går också att se exakt hur föraren höll benen när han träffades, för där lyser det ljusgröna tyget närmast orört; förutom en punkt, mitt fram på sätet, som fläckats av något jag antar är urin. Det mest iögonenfallande är dock inte blodet eller pissen. Istället är det de små, små bitar av vävnad — gråvita med rosa inslag — som hänger överallt. Huvudet måste ha pulvriserats. Det enda mänskligt igenkännliga återfinns i det vänstra baksätet, bakom förarplatsen. Där, invid ett M4-magasin och några glänsande ringlor med bältad KSP-ammunition, ligger något som mest liknar resterna av en överkörd igelkott: det är nackhuden med vidhängande, mörkblond hårskalp.

Organisationen bakom dessa IED-anfall är tämligen sofistikerad, och består av fristående celler. Vissa celler har hand om tillverkandet av bomberna, vissa ser till att de transporteras till platsen, vissa överser placerandet, vissa har i uppdrag att utlösa dem när en måltavla dyker upp. Det farligaste momentet är självklart utplacerandet. Det ordnas oftast av inhyrd arbetskraft, inte sällan fattiga bönder eller arbetslösa, som får en summa som kanske motsvarar en 40–50 dollar, för att gräva det där hålet, och sätta bomben på plats. De här inhyrda placerarna är kannonmaten, de som löper störst risk att bli skjutna, av stridshelikoptrarna, av utplacerade amerikanska krypskyttar eller av någon av de ständigt kringstrykande humweepatrollerna. De som trycker på knappen klarar sig nästan alltid: de befinner sig i regel långt bort, i både skydd och skyl, och försvinner så fort bomben bränt av.

Amerikanerna är bekymrade. Med rätta. Sju av tio som mister sina liv blir dödade av dessa improviserade bomber. Och de som gör dem blir allt skickligare. De har bör-

jat tillverka laddningar med riktad sprängverkan, som kan slå hål på pansar. Bomberna blir också allt större. Några veckor innan vi kom till basen lyckades rebeller spränga en stor Abramsstridsvagn i luften, ett fordon som dittills ansetts som osårbart. Detta skedde just i den här zonen, i »The Hinterlands«. Givetvis.

De senaste dagarna har det börjat gå rykten om att »hadjis« – soldaternas öknamn på sina fiender – grävt ned en än större bomb, nu på nära ett ton. Det är en del prat i patrullen om detta, när vi nu rullar ned mot det stora trafikkorset vid Khan Azad. Gricks vänder sig om, ropar över motordönet: »Jag försäkrar er, att om vi råkar ut för Den Stora, så kommer ingen av oss att känna ett endaste dugg.«

XIII

Solen har börjat gå upp bakom oss när vi lämnar motorväg 8, och kör genom det stora trafikkorset upp på motorväg 1. Eller för att använda amerikanarnas beteckning: *Route Tampa*.¹⁰ Det är denna som den lilla konvojen skall avpatrullera. Och leta IED:s. Det fordon vi åker i är en så kallad Mini-*Buffalo*, och den åker längst fram. Den skall spana. Efter bomber. Och när en sådan upptäcks kallar den fram sin storebror, en grönmålad så kallad *Buffalo*, som har en fjärrstyrd griparm, med vars hjälp man i bästa fall kan slita av tändledningarna, eller i värsta få hela rasket att detonera.

Båda dessa märkliga fordon är nämligen byggda för att stå emot explosioner underifrån, från landminor och bomber. Det bepansrade skrovet är båtformat, och hjulen och hjulupphängningen är gjorda så att de lätt skall kunna slitas av. Tanken är att sprängkraften skall ledas upp vid sidan av skrovet, istället för att träffa det rakt mot. Därför gäller det, att förutom eget kroppsskydd och öronproppar,

även sitta väl fastspänd. För hela fordonet tappar vid en träff. Och då åker man runt, handlöst.

Den sexfiliga motorväg vi åker på är sönderriven av kriget.

Här och var hjälpligt lagade spränghål. Alla vägräcken är bortrivna, med avsikt, då rebellerna tidigare använde dem för att gömma sina bomber; kvar finns bara kilometer på kilometer med stympade stål stolpar. Dammiga palm-lundar. Läckande sandsäckar och ringlor av glänsande taggtråd. Med jämna mellanrum märkliga blomliknande mönster i svart, där någon stridsvagn gjort en slirande helomvändning. Sopor, sopor, sopor. Bebyggelse på håll. Här och var bilvrak eller söndersmulade däck eller långa slingrande krypkedjor från något förolyckat pansarfordon. Här och var svarta, spretiga sotfläckar. Där har en IED detonerat.

På vissa ställen ligger fläckarna tätt, tätt – som mest räknar jag till 11 eller 12. På andra ställen är fläckarna stora, och när man kommer närmre ser man förvridna delar av metall, samt tusentals glasbitar, som gnistrar i den starka solen. Där har en bilbomb detonerat.

Bilbomber är givetvis farligare: man kan få in uppåt 200 kilo sprängämne i en liten personbil och uppåt 5000 kilo i en stor truck. Samtidigt är de också lättare att upptäcka. Vanliga IED:s kan däremot byggas in i simulerade kantstenar eller vägtrafikkoner eller murar eller dödade djur. En patrull återvände nyligen till basen med sin humwee nedsplattrad med delar från ett hundkadaver som riggats fullt med sprängämnen.

Inte för inte har den här autostradan kallats för »världens farligaste väg«. Stundtals har det varit så många attacker här att amerikanarna tvingats stänga den. Orsaken till anfallen är dels att detta är ett blandat område rent etniskt, där det lever många sunniter avgjort fientliga till

centralregeringen i Bagdad och de amerikanska ockupationsstyrkorna, dels att detta är den stora pulsådern mellan Kuwait och Bagdad. Huvuddelen av allt underhåll löper längs denna väg. Oftast på natten. Då kommer de dånande i vild fart, de tungt stuvade lastbilskonvojerna från Kuwait. Och de är tacksamma mål.

Nu hålls vägen öppen med hjälp av aggressiv patrullering som pågår dygnet runt, både genom att helt enkelt köra fram och tillbaka, fram och tillbaka, timme efter timme, och genom att upprätta tillfälliga vägspärrar, där alla trafikanter kontrolleras. Och hela tiden svänger tungt bestyckade helikoptrar runt uppe på den solheta himlen. Antalet attacker har också gått ned. Baksidan är att det ständiga patrullerandet sliter på både personal och fordon. Huvuddelen av soldaternas sysslor i det förband vi följde har alltså som nämnts kommit att handla om att skydda det egna underhållet.

Soldaten mitt emot ropar till: »What the fuck is that?« Där i vägrepen ligger ett underligt vinklat däck, och i närheten skymtar eltrådar. *The Boom-Boom-Room* stannar, och Gricks anropar Buffalon bakom oss.

XIV

The Boom-Boom-Room kör bort när den stora gröna Buffalon rullar upp. På håll följer vi sedan dess förehavande. Ingenting. Falskt alarm. Konvojen rullar vidare i den gasande solen. I den lilla stereoanläggningen hörs dånet från gruppen Korn. Vi kör förbi en splitterärrad motorvägsbro där någon målat med stora bokstäver: »I Love U Mum!« Att stanna för att göra sina behov är det inte tal om här. Man får pinka i en flaska — Gatorade är bäst, med sin vida hals — och sedan langar kulspruteskytten ut den genom takluckan. Här tas inga onödiga risker. När »Let the Bodies Hit the Floor« med Drowning Pool bör-

jar dunka, vaknar alla upp ur monotonin: de gungar fram och tillbaka i sätena, någon dunkar takten med sin M4. »Det är så här man känner i en strid«, flinar soldaten snett emot mig, »då vill man bara döda ALLA.«

Timmarna rullar förbi. Fler falsklarm. En presenning visar sig dölja ... ingenting. Sedan kallas vi till ett misstänkt hundkadaver. Den stora Buffalons gripklo hugger tag i den stympade kroppen och slungar den bort från vägbanan: de blåroda inälvorna halkar ut som ett stort slemmigt paket. Ett trafikoffer. Alla pustar ut. Falskt larm. Igen.

Det börjar skymma.

Husen och palmlundarna tappar i färg och växer ihop, blir till mörka geometriska former som börjar omsluta vägbandet. Vi passerar utposterade pansarfordon. På en Bradley sitter en vakt uppe i tornet med mörkerglasögonen som en grotesk utväxt på ansiktet, medan två av hans kamrater sover på frontpansaret. Vi möter fler och fler nervöst framrusande lastbilskonvojer med sina eskortfordon: långa ormar av ljus skär genom natten. Wom-wom-wom-wom förbi, sedan sluter sig mörkret igen.

Vi ser rött, droppformat spårlyg gå i långa band genom natten strax framför oss. Det är tung eld. Frågor knastrar över radion. Vem skjuter? Vet ej. Inte vi. Kanske en konvoj. Kanske en Apache på nattpatrull. Mot vad? Vet ej. Så ser vi. Orangefärgade lågor flamar upp i ett skogsbryn. Är det en bil? Ja, en bil. En självmordsbombare eller en oskyldig civilist? »Vad än det var är dom döda nu«, säger soldaten bredvid mig. Vi rullar vidare.

Det är natt när vi kör av motorväg 1. De små, sneda träskjul till affärer som kantar vägbanan är tomma nu; alla de fotbollsspelande barnen är sedan länge borta, det mesta av trafiken likaså. På de låga, sandfärgade husen skinner lysrörslamporna som kalla, vita streck. In genom de

öppnade skottgluggarna silar dieselångor blandade med den sura doften av sopor som bakats i solen ännu en dag.

xv

Några dagar senare. Vi går i gåsmarsch tyst genom mörkret, söker längs en gungande spång, över en liten bäck. Något rör sig där nere. Jag hoppar till. Ankor. Västen krånglar och jag krånglar tillbaka, för instoppad vid nacken sitter en cyalumestav som ger ifrån sig värme men inte ljus; Paul och jag har fått varsin, så att soldaterna med sina mörkerglasögon skall kunna urskilja oss från *the bad guys* — om något händer.

Någon vidare överrumpling är det dock inte tal om, för genast när vi närmar oss längan med hus börjar hundarna skälla. Och de fortsätter med detta under hela tiden vi är där.

Husundersökningen är lite förströdd. På väggarna sitter affischer av profeten Ali och fotbollslag som Lazio och Valencia. Mannen i familjen plockar villigt fram en Kalasjnikov, men inga ögon höjs över detta. Irak är översvämmat av vapen, och det är tillåtet att ha ETT automatvapen hemma, men inte fler. (Plus ytterligare två skjutvapen.) Utanför skäller hundarna.

I Bagdad luktar det inte sällan illa i den kokande hettan, vilket inte är så underligt med tanke på den kollapsade sophanteringen, de söndersprängda kloakerna, och med tanke på att i många av byarna finns inga andra avlopp än öppna diken, som rinner ned i närmsta vattendrag. Huset vi kommer in i är perfekt städat, verkligen per-FEKT, med en ordning på de fåtaliga föremålen som närmast är pedantisk — mycket bättre än i mitt eget hem — som vore det ett slags protest mot det avskyvärda kaos som omger dem. Eller kanske en reträtt.

Så kommer jag och några av soldaterna in i ett sovrum:

där finns alla husets kvinnor i fertil ålder, och alla de små barnen. Barnen är klädda i färggranna polyesterpyjamasar av det slag jag och mina bröder själva bar när vi var små. Läggdags. Vid åsynen av alla dessa män i sina hjälmor och västar och vapen börjar den minsta flickan omedelbart att gråta. Hon är kanske tre år. En vacker kvinna i trettioårsåldern med håret samlat i en tjock fläta tar upp henne, viskar, hyssjar. På sängen blir de alla till en klump av lemmar som flätas in i varandra. Och mina tankar börjar att loopa: flickan, jag, mina bröder, mina barn, flickan, jag. Men barnet är otröstligt, vrider sitt huvud bort från oss, trycker det djupare och djupare mot mammans skuldra. Flickan—mina bröder—mina barn—jag. I en spegel på bortre väggen får jag en skymt av treåringens förvridna ansikte. Tankekaoset blir bara värre: flickanjagmina-bröderminabarnflickanminabarn. Det enda som står klart är att här har jag inte att göra. Skamsen sänker jag min blick och går baklänges ut ur rummet och huset, tillbaka in i den mörka natten.

Jag lossar hjälmens hakband, tar ett djupt andetag. I fjärran stiger ett band av gröna spårljus upp mot den stjärnklara himlen. Hundarna bara skäller och skäller.

xvii

Kuba dödades på en måndag. Jag fick nyheten dagen därpå. Då hade vi varit hemma i dryga två månader. Kuba var inte den förste stupade i truppen vi följt. Han var den femte, eller sjätte, om man även räknar tolken Bob — han som alltid arbetade maskerad.

Kuba hade varit ute på ännu en patrull, i samband med det stundande valet, när deras Bradley attackerades med en kraftig IED, utlöst av något slags tryckplatta. Han var ännu vid liv efter den första smällen, men innan Roe lyckats hala upp honom ur förarbrunnen började vagnens

egen ammunition att detonera. Kuba brändes till döds. Det dröjde flera timmar innan vraket svalnat så pass att de kunde bärga den svartbrända kroppen. Ena armen var då borta, större delen av huvudet likaså.

Sittande vid mitt skrivbord en kväll i advent tänkte jag på sista gången vi träffades.

Det är kväll och vi dånar fram genom Bagdads nedkörda södra förorter, på väg till basen. Jag sitter nere i pansarbandvagnens vibrerande lastutrymme, med min MP3-spelare påslagen som ett slags hörselskydd, när Kuba tittar ned. Ropande frågar han om jag vill ta hans plats uppe i tornet; så jag får se något. Givetvis tackar jag ja, och klänger mig förbi honom: vi utbyter leenden. Jag slår upp den tunga luckan och möts av en underbart röd solnedgång. Dagen har börjat svalna. Den slamrande, gnisslande vagnen passerar åsnekärror, ruiner, kvinnor i slöja, gatuförsäljare, lastbilsvrak, barfota, fotbollsspelande barn. Det luktar av avgaser och olja. Bakom oss stiger det solfärgade dammet i virvlar. Upplevelsen är surrealistisk: detta toppmoderna, högteknologiska monster dånar rakt genom en av de fattigaste och mest eländiga platserna på jorden, allt till tonerna av Alphavilles »Big in Japan«.

Efter en tio minuter går basens långa betongmurar att skymta som en mörknad skugga. Snart är vi hemma.

NOTER

1. Detta ändrades mycket riktigt när kriget slutade. Per besökte Kroatien strax efter fredsslutet och berättade för mig att plötsligt var det inte längre fri fart på vägarna. Sedan dess har jag betraktat hastighetskontroller som ett tecken på att man befinner sig i civiliserade trakter.

2. Senare, när kroaterna hämtat sig och kunde övergå till anfall, hörde jag att det var nära nog omöjligt att komma ut till fronten.

3. Kön kan spela roll, så till vida att män syns anstränga sig mer för att inte släppa fram sin rädsla. Vilket gör att kvinnor inte sällan klarar det bättre. De har helt enkelt mindre att bevisa.

4. Sammanstötningarna fortsatte. Två veckor senare — natten till valborgsmässoafton — nådde de sin kulmen. Då var BSA slarviga nog att öppna eld i mörker — på grund av mynningsflamman och spårlyuset är den som skjuter då lätt att upptäcka — och trotsiga nog att fortsätta med sin beskjutning när stridsvagnar än en gång kom på plats, och som avrundning enfaldiga nog att t. o. m. beskjuta dessa — en Leopard är svår att slå ut och kan utan problem träffa ett mål på 3 500 meters håll. Resultatet blev den hittills största eldstrid som Nordbat 2 var inblandad i. Först sedan FN-soldaterna avlossat 72 granater mot den andra sidan upphörde de att skjuta. Enligt obekräftade uppgifter hade bosnien-serberna då förlorat 9 döda och 4 sårade.

5. Hon gungar, men hon sjunker inte.

6. Jag minns för övrigt fortfarande min bestörtning, när jag som ung man insåg att Frans G. Bengtsson, denne

firare av mod och allsköns militära bragder, reagerade på andra världskriget med att skriva vikingaspexet *Röde Orm*, underhållande, högoktanig eskapism. Och visst skulle jag själv göra mig skyldig till något liknande om jag fortsatte att utforska det förflutnas bataljer och samtidigt ignorerade de som rasade i min egen samtid, i vissa fall bara några timmar bort med flyg.

7. På denna punkt finns onekligen en stor likhet med Vietnam: även där kom de amerikanska förbanden att i hög grad handla om att hålla sig själva försörjda i en fientlig omgivning. Uppgiften kom i andra hand.

8. Den bylinebild av mig och Paul Hansen i Irak som användes av DN både i papperstidningen och på hemsidan togs av honom.

9. En tid efter det att jag kommit hem, besökte CNN just FOB Falcon, och just den dag de var där med sina kameror packade sig basens två högsta chefer plötsligt ut på patrull! Den grymma ironin var att den ena av dessa patruller gick i ett bakhåll, och ett av dessa två befäl — en man jag träffat helt flyktigt — dödades. Han var då det högst rankade amerikanska befäl som stupat i Irak sedan kriget började 2003.

10. Alla de stora vägarna har egna kodnamn, allt för att underlätta orienterandet: *Sioux, Jackson, Farmer, Gnat, Bug, Jazz*.

TERMER OCH FÖRKORTNINGAR

- A-10: Amerikanskt markattackflygplan
- ABiH: Bosniakiska armén (Sarajevoregeringens styrkor)
- Abrams: Tung amerikansk stridsvagn
- Akan: Förkortning av Automatkanon, vanligtvis med en kaliber mellan 20 och 40 mm
- Apache: Amerikansk bepansrad stridshelikopter
- BIAP: Bagdad International Airport
- BMP: Pansarbandvagn av sovjetisk modell
- Bouro: Pashto för »Spring!« eller »Iväg!«
- Bradley: Amerikansk pansarbandvagn
- BSA: Bosnien-serbiska armén
- Buffalo: Tung pansarbil, byggd för att motstå minor och vägbomber
- Bug Zapper: Ett slags el-driven flugfälla, som bränner upp insekterna som lockas till den
- C-130: Tungt propellerdrivet transportflygplan, svenska flygvapnet använder en variant kallad Herkules
- Chetnik: Irreguljära serbiska soldater
- Cyalumestav: Plaststav med kemikalie som blir självlysande när den bryts och skakas
- Dishdasha: Ankellång kaftan av arabisk modell
- Dushka: Tung kulspruta av sovjetisk modell (ursprungligen: »DShK«)
- F-16: Amerikansktillverkat jaktflygplan
- FOB: *Forward Operations Base*, ungefär »Frams kjuten operationsbas«
- Guntruck: Lastbil försedd med extra bepansring och tunga kulsprutor
- Hazarer: Folkminoritet i Afghanistan av mongoliskt

ursprung
HOS: Kroatisk paramilitär högerorganisation
Humwee: Amerikansk terrängbil med plats för fem man.
Namnet är en förvriddning av den ursprungliga förkortningen HMMWV – *High Mobility Multipurpose Wheeled Vehicle*
IED: Förkortning för *Improvised Explosive Device*. Amerikanska krigsmaktens beteckning på de bomber som de möter i Irak, mestadels vid vägarna. Man talar även om VBIED: *Vehicle Borne IED*, dvs. bilbomber. En fråga jag hörde nere i Irak, apropå alla förkortningar som amerikanska armén använder: »Is there an acronym for acronym?«
Kardus: En påse av tyg som innehåller drivladdningen till en artilleripjäs
Kevlar: Ett slags ytterligt tåligt konstfibermaterial, som används i bl. a. splittervästar. I amerikanska armén används dock termen – aningen förvirrande – om ens hjälm
Kordit: Ett slags sprängämne, använt i granater
Leopard: Tysktillverkad stridsvagn
M10: Stridsvagn, av amerikansk modell, från andra världskriget
M113: Pansarbandvagn av amerikansk modell
M4: Amerikansk automatkarbin
MRE: *Meals Ready to Eat* – amerikanska arméns provisionsatser
NZG: Kroatiska nationalgardet
OP: Observationsplats
RPG 7: Raketgevär av sovjetisk modell, används i första hand för att slå ut pansarfordon
Sagger: Sovjetisktillverkad Pansarvärns-robot, trådstyrd
Salvpjäs: Ett artillerivapen med många eldrör avsett för raketer

Siko: Lätt kulspruta av sovjetisk modell
Sisu: Finsktillverkad hjulgående pansarvagn avsedd för trupptransport
Spårljus: En lyssats som placerats i botten på en projektil, och som antänds efter avfyringen, vilket gör det möjligt att följa skottets bana, inte minst i mörker
Stalinorgel: Se *salvpjäs*
T-34: Stridsvagn av sovjetisk modell, från andra världskriget
Uppsättningstrumma: Den del av en artilleripjäs riktinstrument som mäter eldrörets rörelser i höjdled, något som i sin tur på ett avgörande vis styr skottets längd

*Spegel-
scener*

utges julen 2006

som en hälsning

från Albert Bonniers förlag

till vänner och medarbetare.

Spegelscener är tryckt i en upplaga

av 5 000 exemplar. Inlagan är satt med

Indigo Antiqua 10/13 pt och tryckt på

90 g Munken Print Cream 15. Tryck och
binderi utfört av S-M Ewert AB, Sundbyberg.

Grafisk formgivning av Johan Melbi.

Spegelscener kommer inte att

säljas i

handeln.

© Peter Englund 2006